

تمامی آنها نیازمند مدارک اسناد و شواهدی هستند تا به نتیجه قطعی برسند

فعالیت ۱

کارآگاه برای بررسی جرم و روشن کردن ابعاد مختلف آن نیازمند به چه چیزهایی است؟ آیا او بدون دسترسی به شواهد و مدارک لازم، می‌تواند در مورد چگونگی وقوع جرم نظر بدهد؟ قاضی چگونه؟ آیا او هم بدون داشتن اسناد و مدارک لازم می‌تواند حکمی صادر کند؟ با راهنمایی دبیر در این موضوع بحث کنید و کار کارآگاه و قاضی را با کار مورخان، به رغم تفاوت‌های بنیادینی که با یکدیگر دارند، فقط در این خصوص مقایسه کنید.

۱) کتاب روضه الصفا تاریخ عمومی است اما مطلب بالا بیشتر تاریخ و قیامهای محلی را روایت میکند

۲) با توجه به لحن ارائه شده دیدگاهی مثبت دارد

۳) با توجه به لحن بیان چگونگی به قتل رسیدن شیخ خلیفه میتوان فهمید دیدگاهی انتقادی نسبت به آنها (مغولان) داشت است

فعالیت ۲

بررسی شواهد و مدارک

متن زیر درباره شیخ حسن جوری، رهبر مذهبی سریداران از کتاب روضه الصفا، تألیف میرخواند انتخاب شده است. متن را به دقت بخوانید و به سؤالات زیر پاسخ دهید.

«شیخ خلیفه را بامدادی از ستون مسجد به حلق آویخته یافتند و خستی چند در زیر ستون بر یکدیگر چیده دیدند، چنانچه شخصی خود را به ریسمان آویخته باشد. و بعد از این واقعه مریدان شیخ خلیفه دست ارادت به شیخ حسن دادند و خدمتش به طرف نیشابور رفته، اهالی آن دیار را به طریق شیخ خلیفه دعوت کرد و اکثر مردم کوه پایه نیشابور قدم در دایره ارادت و متابعت او نهادند و هر که مرید می شد نام او نوشته، می گفت که حالا وقت اختفاست، و می فرمود که آلات حرب داشته موقوف اشارت باشند ... مردم چنان معتقد او شدند که اگر جان می طلبیدی روان می دادند. فقها با امیر ارغون شاه ... گفته که شیخ حسن اهل تشیع و سر خروج دارد. امیر ارغون شاه، امیر محمد باسق را فرستاد احوال او نماید و امیر محمد به مشهد آمده شیخ حسن و اتباع او را مردم نیک معاش یافت که به کسب علم و حرفت انتعاش می نمودند ...» (روضه الصفا، ج ۵، ص ۴۵۰).

۱- اطلاعات ارائه شده در متن فوق بیشتر در بررسی کدام حوزه از تاریخ کاربرد دارد؟

۲- به نظر شما میرخواند چه دیدگاهی نسبت به شیخ حسن جوری دارد؟

۳- با توجه به متن فوق، آیا می توان گفت میرخواند نسبت به مغولان با دیدگاه انتقادی قلم زده است؟

۱) این متن بیانگر هجوم تیمور لنگ به ایران و غارت شهرهای ایران میباشد و اینکه مردمایران حاضر به تمکین از متجاوزان نشدند و تا از جان خود گذشتند

۲) بخشی از متن که میگوید " آنان سر به تبهکاری و دست... و آزار و ستم از حد بردند اهل اصفهان که شیوه حمیت داشتند مرگ را به خوار شدن ترجیح دادند این نوع بیان نشان میدهد دیدگاه منتقدانه نسبت به عملکرد تیمور داشته است

فعالیت ۳

جستجوی نقادانه با تکیه بر شواهد و مدارک

قسمتی از متن کتاب عجائب المقدور فی نواب تیمور ابن عربشاه درباره کشتار مردم اصفهان به دستور تیمور :

«تیمور کسان خویش به ضبط شهر فرستاد، به هر کوی و برزن جمعی از آنان برگمانست و در هر ناحیت و محلّت گروهی پراکنده داشت و آنان سر به تبهکاری و دست به آزار اهالی برآوردند. مردم را بنده وار به خدمت گرفتند و آزار و ستم از حد به در بردند. اهل اصفهان که شیوه حمیت داشتند و مرگ را بدان زبونی و خواری ترجیح می نهادند داستان این تطاول با رئیس خود در میان آوردند و می گفت من شبانگاه طبل می نوازم چون بانگ آن شنیدید هر کس در میهمان خود درآویزد و چنانکه خواهد خون وی بریزد...

پاسی از شب بگذشت بانگ طبل برخاست و باران مرگ بر تیموریان فرو بارید، مردم شهر شش هزار تن از آنان بکشتند... چون شب به پایان آمد تیمور از ماجرا آگاه شد و به دمدمه دیو ناپاک از راه برفت... شمشیر خشم برآهیخت و ترکش ستم بگشود و چون سگ گزنده یا پلنگ درنده به شهر درآمد... بفرمود تا جانها تباه سازند و خونها بریزند... زندگان را به دست مرگ سپارند و مالها به یغما ببرند، آبادیها ویران کنند و کشتها بسوزند... کودکان کشته بر خاک افکنند... نه برسالخورده بخشایند و نه بر خردسال رحمت آرند... بالجمله از شهر نشینان تنی زنده نگذارند». (ابن عربشاه، عجائب المقدور فی نواب تیمور، ص ۴۸-۴۹)

متن فوق را به دقت بخوانید و به سؤالات زیر پاسخ دهید.

۱- به نظر شما متن فوق به عنوان بخشی از یک کتاب تاریخی از نوع تک نگاری، حاوی چه نوع اطلاعاتی است و از چه اهمیتی برخوردار است؟

۲- با توجه به متن، آیا نگاه ابن عربشاه نسبت به سیاست های تیمور منتقدانه است؟ به چه دلیل؟

متن ۲: «به محض رسیدن به ایران، هر کس متوجه برتری شایانی که این سرزمین (ایران) از لحاظ خوبی و صفای مردم و تمدن و فرهنگ و هرگونه کیفیات دیگر... دارد، می‌شود و من به جرأت می‌توانم بگویم این خطه به هیچ وجه کمتر از سرزمین‌های مسیحی نیست.» (سفرنامه پیترو دل‌واله، ص ۱۶).

در مورد باغ‌های چهارباغ اصفهان می‌نویسد:

«این باغ‌ها متعلق به شاه هستند، ولی مردم با آزادی کامل از آن استفاده می‌کنند و آنقدر میوه در آن وجود دارد که برای تمام شهر کافی و حتی زیاد است. در طول باغ راهروهای زیادی وجود دارد که اطراف آن را درخت‌های سرو کاشته‌اند... خیابان‌های متعددی که چهارباغ را قطع می‌کنند، گرچه در زیبایی به آن نمی‌رسند، ولی چندان دست کمی نیز از آن ندارند؛ زیرا آب به اندازه‌ای فراوان است که از وسط همه آنها نهری می‌گذرد... روی هم رفته به دلیل این که چهارباغ به شاه تعلق دارد، واقعاً دارای عظمتی بی‌نظیر است و باید با طیب خاطر اعتراف کنیم که خیابان پویولو^۱ در رم و خیابان بوجورنال^۲ در ناپل و خیابان خارج از شهر ژن و خیابان مونرال^۳ در شهر پالمو^۴ هیچ کدام به پای آن نمی‌رسند...» (سفرنامه پیترو دل‌واله، ص ۳۴).

۱- از متن‌های فوق برای تحقیق در چه موضوع یا موضوع‌هایی از تاریخ ایران می‌توان استفاده کرد؟

۲- چه تفاوت یا شباهتی میان اطلاعات ارائه شده در متن ۱ با متن ۲ وجود دارد؟

۳- اطلاعات ارائه شده در این دو متن از نظر موضوع و محتوا چه تفاوتی با مطالب متن نقل شده در فعالیت ۳ دارد؟

۱- Popolo ۲- Poggio Reale ۳- Monreale ۴- Palermo

۱) موقعیت اقتصادی ایران در زمان صفویه - موقعیت کسبه ایران در زمان صفویه - موقعیت اصفهان در زمان صفویه - موقعیت قزوین در قرن پنجم

۲) متن ۱ موقعیت قزوین و کسبه از زبان یک ایرانی در قرن پنج هجری است اما متن دوم در زمان صفویه و در اصفهان که توسط یک اروپایی نقل شده است.

۳) دو متن از جنس سفرنامه می‌باشند اما متن فعالیت ۳ تاریخ نگاری بود که اطلاعات تاریخی را بیان می‌کرد در سفرنامه مشاهدات بیان میشود

به حلب و آبگینه حلبی^۱ به یمن و بُردِ یمانی^۲ به پارس و زان پس ترک تجارت کنم و به دکانی بنشینم. ... انصاف از این ماخولیا^۳، چندان فروگفت که بیش طاقت گفتنش نماند. گفت: [ای سعدی]، تو هم سخن بگوی از آنها که دیده‌ای و شنیده. گفتم:

آن شنیدستی که در اقصای غور

بارسالاری بیفتاد از ستور

گفت چشم تنگ دنیا دوست را

یا قناعت پرکشد یا خاک گور

(گلستان، ص ۳۷۰-۳۷۳)

- ۱- به نظر شما اطلاعات مندرج در این متن در کدام حوزه تاریخی کاربرد دارد؟
- ۲- چه تفاوتی میان محتوای این متن و متن‌های نقل شده در فعالیت‌های ۱ و ۳ وجود دارد؟
- ۳- به نظر شما بر اساس چه استدلالی می‌توان به این متن به عنوان یک شاهد و مدرک تاریخی استناد کرد؟
- ۴- برداشت آزاد شما از متن چیست؟ استدلال کنید.

۱- آینه و شیشه ساخت حلب
۲- جامه نگارین خط‌دار
۳- سودا، خیال خام

۱) جغرافیای تاریخی

- ۲) در این متن گسترش روابط اقتصادی ایران و تنوع کالاها پرداخته شده اما در متن فعالیت ۱ اهمیت مدارک و مستندات بحث شده و در متن فعالیت ۳ هم دوره ای از تاریخ ایران را بیان کرده است
- ۳) اگر موضوع بررسی اوضاع اقتصادی ایران در آن دوره باشد میتوان به متن استناد کرد
- ۴) در متن به خوبی تنوع کالایی را نشان داده و همچنین امنیت اقتصادی را نیز به خوبی نشان داده است

۱) تاریخ سیاسی اجتماعی

۲) زیرا یکی از افراد مهم حکومتی آن را بیان کرده و دقیقا نشان دهنده موقعیت سیاسی تاریخی حکومت ایران است

فعالیت ۷

بررسی شواهد و مدارک

متن زیر از کتاب سیاست نامه خواجه نظام الملک توسی است، بعد از مطالعه دقیق آن به سؤالات زیر پاسخ دهید.

اندر تعظیم داشتن فرمان های عالی

نامه ها که از درگاه نویسند بسیارند و هر چه بسیار شد حرمتش برود، باید که تا مهمی نشود از مجلس عالی چیزی نویسند و چون نویسند باید که حشمتش چنان باشد که کس را زهره آن نباشد که آن را از دست بنهد تا فرمان را پیش نبرد. اگر معلوم گردد که کسی به فرمان به چشم حقارت نگریسته است و اندر قیام کردن به سمع و طاعت کاهلی کرده است او را مالش بلیغ دهند، اگر چه از نزدیکان بود... (سیاست نامه، ص ۱۰۱).

۱- اطلاعات مندرج در این متن برای بازشناسی کدام حوزه از تاریخ سلجوقیان مفید است؟

۲- از دیدگاه شما چرا باید سیاست نامه را به عنوان یک منبع تاریخی قلمداد نماییم؟

۱) منابع غیر نوشتاری شامل سه دسته زیر میشوند :

الف) بناهای تاریخی از گذشتگان مثل غار، مسجد... ب) کارهای دست انسان این آثار فرهنگ هنر و طرز فکر گذشتگان را نمایش میدهد پ) آثار شفاهی: برخی از خاطرات شفاهی گذشتگان که امروزه بیان میشود مانند لطیفه ها شعرها این سخنان اداب و رسوم آنها را نشان میدهد

۲) در تاریخ عمومی تاریخ جهان از ابتدا آغاز میشود و شرح زندگی حضرت آدم و دیگر پیامبران میپردازد و بعد تاریخ ایران را از پادشاهی کیومرث آغاز و تا سلسله ساسانی ختم میکنند اما تاریخ سلسله ای کلیه فرمانروایان کوچک و بزرگ ثبت و نوشته میشوند

۳) سفرنامه در واقع از دیدگاه نشان دادن شرایط اجتماعی جامعه بسیار با ارزش است در سایر روشها به شرایط اجتماعی و نحوه زندگی مردم عادی پرداخته نمیشود

۴) این نوشته ها اطلاعات خوبی در رابطه با فرهنگ نوع معیشت، آب و هوا، وضعیت اقتصادی، وضعیت راهها و نظامی، بندرها، برجها، دژها، رودها، شهرها و حکومت ها محلی میگذارد

پرسش های نمونه

سکه شاه اسماعیل

۱) منظور از منابع غیرنوشتاری چیست؟ توضیح دهید.

۲) تفاوت ها و شباهت های تاریخ های عمومی و سلسله ای را بیان کنید.

۳) چرا سفرنامه ها از منابع مهم تاریخ نگاری محسوب می شوند؟

۴) متون جغرافیایی چه نوع اطلاعاتی از گذشته ارائه می دهند؟

۵) به نظر شما از انواع گونه های منابع معرفی شده تاریخی کدام یک از اهمیت بیشتری برخوردارند؟ برای اثبات نظر خود چه

استدلالی دارید؟

۵) تمامی گونه ها هر کدام در جای خود تاثیر مناسبی دارند و اطلاعات خوبی در اختیار میگذارند

فعالیت ۵

بحث و گفت‌وگو

آیا اقلیم‌های گوناگون در کشور ما در ایجاد تنوع فرهنگی و آداب و رسوم ویژه محلی تأثیر داشته است؟ در این باره بحث و گفت‌وگو کنید و برای نظرات خود شواهدی ارائه و استدلال کنید.

بله، زیرا در هر منطقه‌ای بنا بر موقعیت جغرافیایی و اقلیم‌های منحصر به فرد، نوع سکونتگاه (شهری، روستایی یا ایلی)، نوعی از مناسبات فرهنگی، آداب و رسوم، معماری، وضعیت اقتصادی و شیوه درآمد (مانند کشاورزی، دامداری، صنایع دستی و...) وجود دارد که با سایر مناطق متفاوت است. برای مثال، آداب و رسوم کوچ‌نشینان (مثلاً ایل قشقایی) با روستانشینان (مثلاً کشاورزان گیلان) متفاوت است.

خیر یکی از وظایف کارها بررسی مدارک و تایید مدارک موثق و درست میباشد

بسیار مهم است چون اثبات یک اتهام در گرو مدارک مستدل است و اگر در این زمینه کم کاری شود بی گناه گناهکار میشود و گناهکار آزاد میباشد

فعالیت ۱

فکر کنیم و پاسخ دهیم

در درس اول آموختید که یک کارآگاه برای روشن شدن ابعاد یک جرم نیازمند شواهد و مدارکی است. به نظر شما آیا کارآگاه بعد از یافتن هر نوع مدرک و سندی آنها را به یکباره تأیید می کند یا آنها را دقیقاً مورد آزمایش و بررسی قرار می دهد؟ مثلاً برخی از مدارک را به آزمایشگاه می فرستد، یا اثر انگشت را مورد بررسی قرار می دهد و دهها اقدام دیگر...
— به نظر شما تا چه میزان این اقدامات ضروری و با اهمیت است؟ بحث کنید.

خی نباید سریعا مورد پذیرش قرار گیرد و باید در این زمینه بررسی انجام داد و صحت خبر را مطمئن شویم از جمله کارهایی که به ما کمک میکند

ال) آیا خبر با عقل جور در میآید

ب) مقایسه با سایر منابع

ج) رجوع کردن به منابع دیگر خبری

د) پرسیدن از افراد مطلع

فعالیت ۲

تأمل و تبیین کنیم

فرض کنید خبری را در رسانه‌ای و یا از زبان برخی از افراد می‌شنوید و یا می‌خوانید. این خبر ممکن است یک مسئله اقتصادی، فرهنگی و یا موضوع دیگری باشد. آیا به محض شنیدن یا خواندن خبر آن را می‌پذیرید و یا آنکه در پذیرفتن آن تأمل و درنگ می‌کنید؟ چه کارهایی برای تشخیص درستی و نادرستی این خبر انجام می‌دهید؟ آنها را فهرست نمایید.

فعالیت ۳

بررسی شواهد و مدارک، تأمل کنید.

این متن از کتاب مروج الذهب و معادن الجوهر اثر علی بن حسین مسعودی، مورخ بزرگ قرن چهارم است. آن را بخوانید و به سؤالات زیر پاسخ دهید.

«خاطر ما به سفر و بادیه یمایی، به دریا و خشکی مشغول بود که بدایع ملل را به مشاهده دریایم و ویژگی های سرزمین را از طریق مشاهده و رؤیت توانستیم ببینیم. چنان که دیار سند و زنگ و ... چین و ... را درنوردیدیم و شرق و غرب را پیمودیم. گاهی به اقصای خراسان و زمانی در قلب ارمنستان و آذربایجان و آران و ... بودیم. روزگاری به عراق و زمانی به شام بودیم که سیر من در آفاق و سرزمین ها چون سیر خورشید در مراحل اشراق بود.»

در جای دیگر می نویسد: «و آن که در وطن خویش بماند و به اطلاعاتی که از سرزمین خود گرفته فتاعت کند با کسی که عمر خود را به جهانگردی و سفر گذرانیده و دقایق و نفایس اخبار را از دست اول گرفته، برابر نتواند بود» (مروج الذهب، ج ۱، ص ۲-۴).

۱- با تأمل در متن بگویید به نظر شما مشاهده مستقیم سرزمین ها و دریافت اخبار از سرچشمه های اصلی آن در تاریخ نگاری چه اهمیتی دارد؟

۲- درباره مضمون پاراگراف دوم با هم گفت و گو کنید و دلایل خود را در تأیید یا رد نظر نویسنده متن بیان نمایید.

بسیار مهم میباشد چون برای مورخان دست اول بودن خبر یعنی مشاهده کردن راوی برایشان بسیار حایز اهمیت است

بررسی شواهد و مدارک

متن زیر از تاریخ بیهقی است. آن را بخوانید و به پرسش‌های زیر پاسخ دهید.
 «و اخبار گذشته را در دو قسم گویند که آنرا سه دیگر شناسند: یا از کسی بیاید شنید و یا از کتابی بیاید خواند و شرط آن است که گوینده باید که نقه و راستگوی باشد و نیز «خرد» گواهی دهد که آن خبر درست است... و کتاب همچنان است که هر چه خوانده آید از اخبار که خرد آن را رد نکند شنونده آن را باور دارد و خردمندان آن را بشنوند و فراست‌اند... و آن کسان که سخن راست خواهند تا باور دارند ایشان را از دانایان شمرند و سخت اندک است عدد ایشان، و ایشان نیکو فراستانند و سخن زشت را بیندازند...»

(بیهقی، تاریخ بیهقی، ص ۶۳۷-۶۳۸)

۱- به نظر شما از نظر بیهقی عقل و خرد انسان چه نقشی در تشخیص اصالت و اعتبار یک خبر دارد؟

۲- بیهقی درباره نقش خردمندان در تأیید و رد اخبار چه دیدگاهی دارد؟

۱- بپذیرند

۱) یکی از مهمترین معیارهای سنجش میدانند از نظر او مغایرت عقل با روایت تاریخی دلیل محکمی بر نادرستی آن است

۲) از نظر بیهقی اخباری که از سوی خردمندان ارائه میشود مغایرتی با عقل ندارد اما انسان‌های که تفکر و علم پایینی دارند امکان بیان سخنان نامعقول زیاد است

۱) چون برای پژوهشگران و مورخان روایت کننده بسیار مهم است آنها ویژگی های هویتی، گرایش فکری، مذهبی و سیاسی، سطح علم او را بررسی میکنند و همچنین علایق راوی را نیز مد نظر میگیرند تا کشف کنند چرا خبر را نقل کرده است و همچنین محل زندگی و فاصله آن تا محل رخداد برای آنها مهم است تا متوجه شوند خود او خبر را نقل کرده است یا خیر

۲) الف) مطالبق بودن با عقل

ب) مقایسه و تطبیق با سایر منابع و شواهد

ج) بررسی گزارش ها بر اساس زمان و مکان

۳) تاریخ نگاری ترکیبی به صورتی است که مورخ منابع زیادی را در رابطه با یک رخداد بررسی میکند و در نهایت چکیده و وجه اشتراک آنها را در غالب یه نوشته بیان مینماید بدون ذکر منابع در این نوع تاریخ نگاری برخی جزئیات حذف میشوند

اما در تاریخ روایی مورخ روایت های مختلف از یک حادثه را با ذکر منابع بیان میکند در واقع این تاریخ نگاران بدون هیچ نظری و دیدگاهی روایت های مختلف را بیان مینمایند

۴) تاریخ نگاری تحلیلی: تاریخ بیهقی، مروج الذهب، تجارب الامم ابو علی مسکویه
تاریخ نگاری ترکیبی: بلاذری با کتاب فتوح البلدان و دینوری نویسنده اخبار الطوال

۱) سنجش اعتبار و نقد روایت کننده چرا و چگونه صورت می گیرد؟

۲) سه مورد از معیارهای سنجش اعتبار منابع تاریخی را توضیح دهید.

۳) روش تاریخ نگاری روایی و ترکیبی را مقایسه کنید.

۴) مهم ترین نمایندگان تاریخ نگاری تحلیلی و ترکیبی را نام ببرید.

فعالیت ۵

بحث و گفت‌وگو

- ۱- به نظر شما کدام یک از معیارها و ملاک‌های سنجش اخبار و اسناد تاریخی، کارایی بیشتری دارد؟ چه دلیلی برای اثبات سخن خود دارید؟
مطابقت با عقل، بیش شرط نقد و بررسی یک خبر تاریخی است و در مرحله بعد، اگر سنجش درستی خبر با یافته های علوم تجربی و انسانی و تحقیقات باستان شناسی ممکن باشد، معنبر ترین منبع محسوب می شوند.
- ۲- مهم ترین نتایج اعتبار سنجی منابع تاریخی چیست؟ بحث و استدلال کنید.

۱- یافتن منابع، اسناد و شواهد موثق و با اصالت برای درک یک واقعه تاریخی ۲- کنار گذاشتن اخبار غلط و نادرست و دقت در استفاده از روایات کم اعتبار ۳- پی بردن به افکار و اندیشه های نویسندگان و زمینه های نگارش اثر ۴- گشوده شدن افق نو در پژوهش های تاریخی

فعالیت ۲

جست‌وجو و بررسی شواهد و مدارک

- الف) با رجوع به قرآن کریم، ترجمه آیه ۶۱ سوره عنکبوت و آیه ۳ سوره زمر را به دقت بخوانید و بگویید از دیدگاه قرآن:
- الله چه جایگاهی در اعتقادات بت پرستان داشت؟
 - دلیل و توجیه بت پرستان برای پرستش و نیایش بت‌ها چه بوده است؟
 - ب) نقد و ایراد شما بر دلیل و توجیه بت پرستان برای پرستش بت‌ها چیست؟

ترجمه آیه ۶۱ سوره عنکبوت:

اگر از مشرکان بپرسی چه کسی آسمانها و زمین را آفرید و خورشید و ماه را رام ساخت؟ بی تردید خواهند گفت خدا

ترجمه آیه ۳ سوره زمر

آنان که جای خدا سرپرست و معبودی برگزیدند ما آنان را جز برای اینکه ما را هر چه بیشتر به خدا نزدیک کنند نمیپرستیم

فعالیت ۳

بررسی شواهد و مدارک

بخشی از خطبه ۲۶ نهج البلاغه را بخوانید و به پرسش مربوط به آن پاسخ دهید.

«همانا خداوند محمد ﷺ را برانگیخت تا مردمان را بترساند و فرمان خدا را چنان که باید رساند. آن هنگام شما ای مردم عرب! بدترین آیین را برگزیده بودید و در بدترین سرای خزیده، منزلگاهتان سنگستان‌های ناهموار، همشپنتان گرزه مارهای زهردار. آبتان تیره و ناگوار، خوراکتان گلو آزار. خون یکدیگر، ریزان، از خویشاوندان بریده و گریزان. بت‌هایتان همه جا بریا، پای تا سر آلوده به خطا». - به نظر شما منظور امام علی علیه السلام از گوشزد کردن وضعیت اعراب جاهلی به مسلمانان عرب چه بوده است؟

در اینجا حضرت علی با یادآوری آن دوران می‌خواهد وضعیت اسفناک آنها قبل از آمدن اسلام بازگو کند و برکاتی که اسلام برای آنها داشته را با مقایسه آن زمان بیان نماید

الف) اعتقاد به خداوند از طریق آگاهی و علم به آیات و نشان های خداوند ممکن است
ب) هدف بیان علم و علم آموزی در زمان و مکانی که برای علم ارزشی قائل نمیشدند

فعالیت ۴

با بررسی و مطالعه دقیق ترجمه آیات فوق بگویید : الف) هدف و وسیله دعوت الهی در این آیات چیست؟
ب) به نظر شما معنا و مفهوم نخستین آیات نازل شده بر پیامبر، از چه جهتی در تاریخ اسلام اهمیت دارد؟

فعالیت ۵

جست‌وجو و بررسی سواهد و مدارک

«تأمل در فهرست مسلمانان نخستین نشان می‌دهد که بیشتر آنان شامل دو گروه می‌شدند. یک گروه جوانان متعلق به خاندان بانفوذ و اشرافی قریش و گروه دیگر فقیران و مستضعفان مکه بودند.

طبیعی است کسانی که از چهل سال بالاتر بوده‌اند به حکم طبیعت سن، محافظه‌کار بوده‌اند و به زمان گذشته تعلق داشته‌اند و دست کشیدن و روی گردانیدن ایشان از دین و سنت آباء و اجداد کاری سخت و دشوار بوده است؛ برخلاف جوانان که ذهن و قلبشان بیشتر و بهتر مستعد پذیرفتن افکار و عقاید جدید بوده است. این معنادر همه انقلاب‌های فکری و دینی و اجتماعی کم و بیش صادق است.

اما مستضعفان وضع دیگری داشته‌اند. مقصود از مستضعفان در مکه آن روز، کسانی بودند که برده و یا آزاد کرده به شمار می‌رفتند. دسته دیگری از مستضعفان افرادی بودند که به مناسبتی از قوم و قبیله خود جدا شده و در مکه زندگی می‌کردند. اینان ناچار بودند برای حفظ جان و مال خود تحت حمایت یکی از اشراف یا طایفه‌ها و قبیله‌های آن شهر قرار گیرند و موقعیت و منزلت اجتماعی پایین‌تری داشتند. عمار بن یاسر، مادرش سُمیّه، بلال بن زبّاح، ابوذر غفاری و ... از جمله نخستین مستضعفانی بودند که اسلام آوردند» (زریاب خوبی، سیره رسول الله، ص ۱۱۷ - ۱۲۸؛ با اندکی تلخیص).

الف) به نظر شما، آیا دیدگاه نویسنده برای پیشگامی جوانان در پذیرش دعوت رسول خدا، قابل پذیرش است؟ چرا؟
ب) دلیل و استدلال شما برای پیشتازی فقیران و مستضعفان در اسلام آوردن چیست؟

بله چون آنها بی که پیرتر هستند بر اعتقادات اشتباه خود مسرتتر هستند اما جوانان آمادگی و علاقه بیشتری به شنیدن موارد جدید دارند

دلیل اصلی آن اینست که همه انسان ها در مقابل دین برابرند و ثروت تاثیری بر برتری ندارد و چون در گذشته ثروتمندان مهمترم بودند با آمدن اسلام همگی برابر شدن و فقیران همسطح مابقی قرار گرفتند

۱) در این شبه جزیره بخش اعظمش صحرا و بیابان خشک میباشد به همین دلیل شغل بسیاری از مردمان دامداری بوده است و در بعضی مناطق به دلیل وجود آب کشاورزی نیز رونق داشته است

۲) جاهلیت آن زمان به معنی بدون علم بودن نیست بلکه منظور فرهنگ و اخلاق بد و خشن و اعتقادات بی خردانه بوده است از جمله این فرهنگ پایین میتوان به بت پرستی- تعصب قبیله ای- مقام پایین زن- ارزشمند بودن غارت کردن

۳) بیشتر آنها با تصور اینکه موقعیت تجاری خودشان و شهرشان به خطر می افتد مخالفت کردند و میگفتند اگر به اسلام روی بیاورند ساکنان سایر شهرها با آنها تجارت نمیکند همچنین اختلاف طایفه با طایفه حضرت رسول (ص) نیز تاثیر گزار بوده است

۴) بعد از تحریم اقتصادی پیامبر در سال دهم بعثت حضرت خدیجه و ابوطالب از دنیا رفتند در واقع این دو نفر حامیان بزرگ پیامبر بودند که با درگذشت آنها فشار قریش بر او زیاد شد تا جایی که فکر هجرت افتادند هجرت اما حسین (ع) از مدینه به کوفه

۵) تاریخ طبری- تاریخ یعقوبی- سیره ابن اسحاق
منابع: قرآن- نهج البلاغه- السیره النبویه- ابن هشام مطالعات: تاریخ طبری- تاریخ یعقوبی- الکامل (ابن اثیر)

۱) تأثیر عوامل جغرافیایی و اقلیمی را بر وضعیت اقتصادی و مشاغل ساکنان شبه جزیره عربستان به هنگام ظهور اسلام توضیح دهید.

۲) مفهوم جاهلیت را شرح دهید و سه مورد از مصادیق فرهنگ و اخلاق جاهلی اعراب در دوران پیش از اسلام را ذکر کنید.

۳) دلیل بیاورید که چرا سران قریش در مکه با اسلام و پیامبر به دشمنی و مخالفت پرداختند.

۴) اندیشه خروج از مکه چرا و چگونه به ذهن پیامبر و مسلمانان راه یافت؟ نمونه‌های دیگری از هجرت‌های مهم در تاریخ اسلام را بیان کنید.

۵) مأخذی را که در این درس به آنها استناد شده، استخراج و در دو دسته منابع و مطالعات (تحقیقات) طبقه‌بندی نمایید.

فکر کنیم و پاسخ دهیم

همفکری کنید و با توجه به موقعیت جغرافیایی و شرایط اجتماعی شبه‌جزیره عربستان در دوران پیش از اسلام، چند دلیل برای شکل نگرفتن حکومت فراگیر در آن شبه‌جزیره بیان کنید.

۱- وجود نظام قبیله‌ای و عصیت قبیله‌ای ۲- دوری از علم و سواد و تمدن و در نتیجه فقدان دستگاه و تشکیلات منسجم اداری ۳- فاصله زیاد شهرها و آبادی‌ها از یکدیگر ۴- شرایط طبیعی و اقلیمی آن منطقه که باعث پراکندگی جمعیت و مانع شکل‌گیری مراکز ثروت می‌شد

فعالیت ۵

بحث و گفت‌وگو

آیا اقلیم‌های گوناگون در کشور ما در ایجاد تنوع فرهنگی و آداب و رسوم ویژه محلی تأثیر داشته است؟ در این باره بحث و گفت‌وگو کنید و برای نظرات خود شواهدی ارائه و استدلال کنید.

بله، زیرا در هر منطقه‌ای بنا بر موقعیت جغرافیایی و اقلیم‌های منحصر به فرد، نوع سکونتگاه (شهری، روستایی یا ایلی)، نوعی از مناسبات فرهنگی، آداب و رسوم، معماری، وضعیت اقتصادی و شیوه درآمد (مانند کشاورزی، دامداری، صنایع دستی و...) وجود دارد که با سایر مناطق متفاوت است. برای مثال، آداب و رسوم کوچ‌نشینان (مثلاً ایل قشقایی) با روستانشینان (مثلاً کشاورزان گیلان) متفاوت است.

۱۴۳۹ هجری قمری

هجرت پیامبر از مکه به مدینه مبدأ این تقویم است

زیرا این رویداد به رویداد تأثیر گزار در اسلام است و مسلمانان توانستند برای داشتن حکومت تلاش کنند

فعالیت ۱

با رجوع به یک تقویم هجری بگویید :

الف) هم اکنون در چندمین سال هجری شمسی یا هجری قمری قرار داریم؟

ب) چه رویدادی مبنای مبدأ این تقویم به حساب می‌آید؟

پ) چرا این رویداد، مبنای مبدأ تقویم هجری قرار گرفته است؟

الف) یشرب شهری با آب و هوای معتدل بسیار مناسب برای کشاورزی بود و اغلب کشاورز بودند و همچنین مردمان آن از رفاه نسبی برخوردار بودند و به مناطق مسیحی و یهودی نزدیک بود که احتمال گرایش به اسلام را بالا میبرد اما مکه در زمینی خشک بود و مردم اکثراً تجارت میکردند و تضاد طبقاتی زیادی داشت و ثرتمندان به دنبال ثروت بیشتر و مال اندوزی بودند

ب) سیاسی: در مکه اشراف حاکم بودند اما در یشرب قبایل به صورت پراکنده/اقتصادی در مکه اکثراً تاجر بودند در یشرب کشاورز/دینی: در مکه بت پرست بودند در یشرب بت پرست و یهودی و مسیحی

فعالیت ۲

استنباط و تحلیل شواهد و مدارک

مطالب فوق را به دقت بخوانید و با راهنمایی دبیر خود به پرسش‌های زیر پاسخ مناسب دهید.

الف) نقشه‌های تاریخی یشرب و مکه در صفحات ۲۶ و ۳۱ را مقایسه کنید و تأثیر متفاوت فضای جغرافیایی این دو شهر را بر وضعیت سیاسی و اجتماعی آنها بیان کنید.

ب) تفاوت‌های یشرب را با مکه از جهات سیاسی، اقتصادی و دینی در زمان ظهور اسلام از متن درس استخراج و دسته‌بندی نمایید.

پ) استدلال کنید که هر یک از این تفاوت‌ها چگونه زمینه را برای استقبال مردم یشرب از دعوت پیامبر فراهم آورد.

فعالیت ۴

بررسی شواهد و مدارک

بخشی از مفاد پیمان‌های عقبه اول و دوم را به دقت مطالعه کنید و به پرسش‌های مربوط به آن پاسخ دهید :

– در پیمان عقبه اول ۱۲ نفر از اهالی یثرب با پیامبر بیعت کردند که : «به خدا شرک نورزند، راهزنی نمایند، زنا نکنند، فرزندان خود را نکشند، در کارهای خیر از رسول خدا پیروی کنند» (ابن هشام، سیره ابن هشام، ج ۲، ص ۸۱-۸۲).

– در پیمان عقبه دوم، پیامبر فرمود : «با شما بیعت می‌کنم که از من دفاع کنید همان‌طور که از زنان و فرزندان خود دفاع می‌کنید، پیمان شما، پیمان من است، من از شما هستم و شما از من هستید، با هر کس که شما بجنگید، نبرد می‌کنم و با هر کس که از در صلح و صفا وارد شوید، من نیز صلح می‌کنم» (همان، ج ۲، ص ۸۹).

الف) از مفاد پیمان عقبه اول می‌توان به چه نکته‌هایی درباره وضعیت اجتماعی ساکنان شبه‌جزیره عربستان در آن زمان پی برد؟

ب) محتوای دو پیمان چه تفاوت اساسی با هم دارند؟ علت آن چه می‌تواند باشد؟

پ) پیمان عقبه دوم به لحاظ سیاسی و اجتماعی چه اهمیتی برای پیامبر و مسلمانان داشت؟ به نظر شما چرا این پیمان به بیعت‌الحرب معروف شده است؟

الف) حاکمیت بت پرستی - زنده بگور کردن دختران - راهزنی

ب) در واقع این دو پیمان در یک جهت بودند و پیمان اول زمینه ساز و بستر ساز پیمان دوم بوده است. پیمان دوم با پذیرش مفاد پیمان اول متعهد میشدند تا از رسول خدا و تفکراتش حمایت شود.

۳) پیمان دوم پشتوانه خوبی برای پیامبر بود چون دفاع از پیامبر و افکار او شرط آن می‌باشد حتی اگر به قیمت جنگ باشد.

فعالیت ۵

جست و جو و بررسی شواهد و مدارک

الف) ترجمه آیه ۱۰۳ سوره حجرات و آیه ۱۰۳ سوره آل عمران را بخوانید و بگویید که این آیات به کدام رویداد تاریخی اشاره دارند.
ب) به نظر شما، چرا پیامبر دستور داد که مسلمانان بدون در نظر گرفتن وابستگی قبیله‌ای خود با یکدیگر پیوند برادری برقرار نمایند؟
پ) دلیل بیاورید که چرا پیوند برادری بر پایه اعتقادات دینی و مساوات اسلامی در نقطه مقابل فرهنگ و ارزش‌های جاهلی قرار داشت؟

الف) در این آیات صحبت از برادری مسلمانان شده است.
ب) دلیل اینکه در دوران جاهلیت نژاد و قبیله بسیار مهم بود و جایگاه انسانها اینگونه تعریف میشد و اسلام این اعتقادات را برهم زد

فعالیت ۷

بررسی شواهد و مدارک

بندهایی از پیمان صلح حدیبیه را بخوانید و استدلال نمایید که چرا آثار و نتایج آنها به سود مسلمانان بود.

- به مدت ده سال بین قریش مکه و یاران محمد ﷺ، متارکه جنگ خواهد بود.
- از سال بعد، هرکس از یاران محمد ﷺ که به قصد حج یا عمره و یا تجارت به مکه آید، جان و مالش در امان است.
- هرکس می خواهد به محمد ﷺ پیوندد و با او هم پیمان شود، چنان کند و هرکس می خواهد به قریش پیوندد و با ایشان هم پیمان شود، چنان کند.

- ۱۰ سال بدوم ترس از دشمنی قریش به تقویت و توسعه دعوت خویش پردازند

- این بند از توافق باعث میشد تا مسلمانان بتوانند خود را از لحاظ اقتصادی نیز در امان ببینند

- این بند نیز باعث هم پیمان شدن تعدادی از قبایل با حضرت محمد (ص) شد که از لحاظ قدرت نظامی نیز به آنها کمک نمود

۱) بدلیل اینکه اکثر شبه جزیره هم پیمان با مسلمانان شدند و در مکه اسلام نیز فراگیر شده بود

۲) این پیوند باعث ایجاد همدلی بین مسلمانان گشت و از طرفی باعث نزدیکتر شدن مهاجر و انصار شد و چون مهاجری که به مدینه آمده بود ثروتی نداشت و نتوانسته بود سرمایه خود را بیاورد در تنگنا مالی بود که با این فرمان بخشی از مشکلاتش رفع گردید

۳) زمانی که یهودیان بنی نضیر در محاصره پیامبر بودند منافقان به یهودیان وعده یاری دادند و آنها را تشویق به مقاومت کردند - تحریک انصار علیه مهاجران برخی منافقان در هنگام جنگ میدان جنگ را ترک کردند و در جنگ شرکت نداشته اند

۴) غنائم جنگی، زکات و جزیه که از پیروان سایر ادیان می‌گرفتند

۵) منابع: قرآن، نهج‌البلاغه

تحقیقات: تاریخ اسلام، آبروی، علم در اسلام

پرسش‌های نمونه

- ۱) به نظر شما چرا بعد از فتح مکه، شرط مهاجرت به مدینه از شروط بیعت و مسلمانی برداشته شد؟
- ۲) هدف رسول خدا از برقراری پیوند برادری میان مسلمانان چه بود؟ و این اقدام چه نتایج عاطفی و اجتماعی داشت؟
- ۳) سه مورد از اقدامات منافقان را در مدینه علیه پیامبر و مسلمانان فهرست کنید.
- ۴) منابع درآمد حکومت اسلامی در زمان پیامبر را نام برده و شیوه تأمین و توزیع هر یک از آنها را ذکر کنید.
- ۵) مآخذی را که در این درس به آنها استناد شده است، فهرست و در دو بخش منابع و تحقیقات طبقه‌بندی نمایید.

فعالیت ۳

با استفاده از جدول مهم‌ترین رویدادهای مربوط به اسلام در مدینه، خط زمان پایین صفحه را تکمیل کنید.

سال وقوع	رویدادهای مهم
۱۲ بعثت	بسته شدن پیمان عقبه اول میان پیامبر و ۱۲ نفر از مردم یثرب ۱۲ بعثت
۱۳ بعثت	بسته شدن پیمان عقبه دوم میان رسول خدا و گروهی از مردم یثرب ۱۳ بعثت
۱ ق	هجرت رسول خدا از مکه به یثرب؛ بنای مسجدالنبی در مدینه؛ عقد پیمان برادری میان مسلمانان؛ انعقاد پیمان نامه عمومی مدینه؛ نزول آیات جهاد؛ تشکیل نیروی نظامی مسلمانان؛ رخ دادن چند سریه و غزوه ابواء ۱ ق
۲ ق	غزوه بدر؛ تغییر قبله از بیت المقدس به کعبه در مکه؛ ازدواج حضرت فاطمه <small>علیها السلام</small> با علی <small>علیه السلام</small> ؛ اخراج یهودیان بنی قینقاع از مدینه ۲ ق
۳ ق	ولادت امام حسن <small>علیه السلام</small> ؛ غزوه احد؛ کشتار فجیع مبلغان مسلمان در بئر معونه و رجیع ۳ ق
۴ ق	رویارویی با یهودیان بنی نضیر و اخراج آنان از مدینه؛ ولادت امام حسین <small>علیه السلام</small> ۴ ق
۵ ق	غزوه دومة الجندل؛ غزوه احزاب (خندق)؛ برخورد با یهودیان بنی قریظه و دفع خطر آنان ۵ ق
۶ ق	پیمان صلح حدیبیه؛ ارسال نامه به پادشاهان ایران، روم، حبشه، غسان و مصر و دعوت آنان به اسلام از سوی پیامبر
۷ ق	غزوه خیبر؛ پیمان صلح با یهودیان ساکن فدک ۷ ق
۸ ق	جنگ موته؛ فتح مکه؛ غزوه حنین ۸ ق
۹ ق	غزوه تبوک؛ ویرانی مسجد ضرار و دفع توطئه منافقان؛ نزول آیات براهت از مشرکان؛ ورود نمایندگان قبایل عرب به مدینه و پذیرش اسلام ۹ ق
۱۰ ق	ادامه ورود نمایندگان قبایل به مدینه و قبول اسلام؛ انجام حجة الوداع توسط رسول خدا؛ اجتماع غدیر خم و انتصاب علی <small>علیه السلام</small> به جانشینی پیامبر ۱۰ ق
۱۱ ق	تجهیز سپاه اسامه برای نبرد با رومیان؛ وفات رسول خدا ۱۱ ق

فعّالیت ۸

پس از همفکری با یکدیگر، مضمون دو حدیث مشهور پیامبر را درباره علم آموزی، به فارسی بیان کنید.

حدیث شماره ۱: هر که از خانه خویش به طلب دانش اندوزی بیرون شود، فرشتگان به سبب رضایتی که از رفتار او دارند، بال های خویش را برای او بگسترند تا باز گردد

(نشان دهنده جایگاه علم و علم آموزی نزد ملائک و خداوند)

حدیث شماره ۲: هیچ صدقه ای که مردم دهند، از علمی که منتشر شود، بهتر نیست. (رواج علم و آموزش ان از کارهای پسندیده است)

۱) پس از فوت پیامبر اعظم تعدادی از قبایل و بادیه نشین ها دین اسلام را ترک کردند و شورش کردند این گروه جزو مرتدان شدند و ابوبکر بعد از رسیدن به قدرت سپاهی را جهت سرکوب مرتدان و پیامبران دروغین آماده کرد که شورش ها را فرونشاند

۲) عثمان روشش با سایر خلیفه ها تفاوت داشت و بسیار خویشاوند دوست بود او تمام خویشاوندان خود از بنی امیه را به امور خلافت راه داد گروهی از اصحاب پیامبر همانند ابوذر غفاری به او اعتراض کردند اما او آنها را تبعید نمود گروهی از مردم نیز برائرساندن صدای اعتراض خود از عراق به مدینه آمدند

۳) در دوران خلافت خلیفه های دوم و سوم ثروت زیادی بخاطر سرزمین های فتح شده کسب شد خلیفه دوم این ثروت ها را به عنوان عطایا بین مردم تقسیم مینمود بر مبنای عدالت واقعی نبود اما از ثروت اندوزی اطرافیان جلوگیری میکرد اما خلیفه سوم بیشتر این ثروت را بین بستگان و بنی امیه تقسیم میکرد اما حضرت علی این ثروت ها را به مساوات بین عرب و غیر عرب تقسیم میکردند

۴) حضرت علی (ع) سعی داشتند سنت پیامبر و فرامین قرآ « را پیاده کنند اما افرادی مثل طلحه و زبیر به شیوه تقسیم غنائم اعتراض داشتند و معتقد بودند باید بین عرب و غیر عرب فرق باشد اما حضرت مخالف بودند و آنها چون حضرت با حکومت آنها بر شهر موافقت نکرده بودند بدعت خود را شکستند

۵) اختلافات مذهبی و تفاوت های قومی و فرهنگی و زبانی که میان توده مردم شام با طبقه حکومت گر رومی وجود داشت که باعث فتح روم شدند مصر نیز همانند روم بخشی از قلمرو امپراطوری روم بود و آنها به دلایل مختلف (پرداخت مالیات زیاد، اختلاف مذهبی با مسیحیان...) مخالف حاکمیت رومیان بر مصر بودند که فتح مصر را راحت تر میکرد

پرسش های نمونه

- ۱) علل بروز جنگ های رده را بیان کنید.
- ۲) دلایل شورش مردم بر خلیفه سوم در شهرهای مختلف قلمرو اسلامی چه بود؟
- ۳) شیوه تقسیم و توزیع بیت المال توسط علی رضی الله عنه و سه خلیفه پیش از او را توضیح دهید.
- ۴) دلایل سیاسی و اقتصادی مخالفت و دشمنی سران قریش با خلافت امام علی رضی الله عنه را شرح دهید.
- ۵) عوامل مؤثر بر موفقیت مسلمانان در فتح شام و مصر را در دو بعد سیاسی و اجتماعی بیان کنید.

بررسی و تحلیل شواهد و مدارک

بخشی از گفت و گوی افراد حاضر در اجتماع سقیفه بنی ساعده را که به خلافت ابوبکر بن ابی قحافه منجر شد، بخوانید و به پرسش های مربوط به آن پاسخ دهید.

سعد بن عباده، رئیس خزرجیان و از انصار، گفت: «ای گروه انصار! شما پیش از دیگران به اسلام گرویدید و از این جهت برای شما فضیلتی است که برای دیگران نیست. پیامبر اسلام پیش از ده سال قوم خود را به خدا پرستی و مبارزه با شرک دعوت نمود، جز جمعیت کمی از آنان، کسی به او ایمان نیاورد، ولی هنگامی که پیامبر با شما سخن گفت، شما به او ایمان آوردید و دفاع از او را بر عهده گرفتید و برای گسترش اسلام و مبارزه با دشمنان جهاد کردید... هر چه زودتر زمام کار را به دست بگیرید که جز شما کسی لیاقت این کار را ندارد» (طبری، تاریخ طبری، ج ۴، ص ۱۳۴۲-۱۳۴۳).

به دنبال آن، ابوبکر برخاست و چنین گفت: «خداوند، محمد را برای پیامبری به سوی مردم فرستاد... گروهی از مهاجران به تصدیق و ایمان و یاری او در لحظات سخت بر دیگران سبقت گرفتند و از کمی جمعیت نهراسیدند،... آنها خویشاوندان پیامبرند و به زمامداری و جانشینی شایسته تر... اگر از گروه مهاجرین بگذریم هیچ کس به مقام و موقعیت شما (انصار) نمی رسد. بنابراین، چه بهتر ریاست خلافت را مهاجرین به دست بگیرند و وزارت و مشاوره را به شما واگذار کنند» (همان، ص ۱۳۴۵). ابوبکر با اشاره به دو دستگی انصار و سابقه جنگ و خونریزی میان آنان، گفت: هر گاه یک نفر از شما خود را برای خلافت آماده کند، مانند آن است که خود را به کام شیر افکنده باشد (جاحظ، البیان والتبیین، ج ۲، ص ۱۸۱).

آن گاه حباب بن منذر از جانب انصار و عمر و ابوعبیده از طرف مهاجران سخن گفتند و دلایلی را برای تعیین جانشین از گروه خویش بیان کردند. بشیر بن سعد که پسر عموی سعد بن عباده بود و از تمایل انصار به ریاست او به شدت ناراحت بود، برخلاف انتظار گفت: پیامبر از قریش است، خویشاوندان پیامبر برای زمامداری از انصار شایسته ترند چه بهتر که کار خلافت را به خود آنان واگذاریم و مخالفت نکنیم. پس از آن بود که ابوبکر رو به مردم کرد و گفت: به نظر من عمر و ابوعبیده برای خلافت شایستگی دارند. با هر یک می خواهید بیعت کنید. ولی آن دو برخاستند و به ابوبکر گفتند: تو از ما شایسته تری... چه کسی می تواند در این امر بر تو سبقت بگیرد، و بی درنگ دست ابوبکر را به عنوان بیعت فشر دهند.

یکی از یزرگان قبیله اوس از گروه انصار رو به افراد خود کرد و گفت: «هر گاه خزرجیان، گوی خلافت را بر بایند و زمام امور را به دست بگیرند، فضیلت و برتری می یابند. هر چه زودتر برخیزید و با ابوبکر بیعت کنید». اوسیان نیز همگی به تبعیت از او با ابوبکر بیعت کردند. ولی رئیس خزرجیان و افراد قبیله او از بیعت خودداری ورزیدند (طبری، تاریخ طبری، ج ۴، ص ۱۳۴۵-۱۳۴۸).
با توجه به مباحث مطرح شده در سقیفه:

— اشخاص یا نمایندگان گروه های مسلمان، برای اثبات حقانیت خود در جانشینی پیامبر، بر چه معیارهایی تأکید کردند؟

— به نظر شما آیا این معیارها برای تعیین جانشین پیامبر مناسب یا کافی بود؟ چرا؟

— انصار، برتری خود را در این میدیدند که نخستین گروهی بودند که اسلام آوردند و اهالی مدینه (ونه مکه) بودند که شهر خود را محل حکومت پیامبر قرار دادند و دفاع از پیامبر را به عهده گرفتند. ابوبکر و سایر مهاجران و اهل قریش نیز اعتقاد داشتند ان ها نخستین ایمان آورندگان به اسلام هستند و حکومت حق قریشی است که خویشاوند پیامبر است. هم چنین اختلاف و خونریزی بین انصار (قبل از اسلام) را ویژگی منفی آنان شمردند.

— خیر، نه مناسب بود و نه کافی؛ زیرا پیامبر در زمان حیاتشان میان مسلمانان مهاجر و انصار پیمان مودت و برادری برقرار کرده بودند تا تنها معیار برتری، ایمان و تقوا باشد نه امتیازات قبیله ای و خویشاوندی

فعالیت ۲

پس از مطالعه درس، همفکری کنید و بگویید شیوه به خلافت رسیدن خلفای نخستین چه تفاوت و شباهتی با هم داشت؟

خليفة سوم دوم با وصیت ابوبکر و اول در شورای عمومی سقیفه، خلیفه از طریق بیعت مسلمانان به خلافت رسیدند تفاوت ها: شباهت: همگی از طریق شورای شش نفره تعیین شده توسط خلیفه قبل، به قدرت رسیدند حال آنکه خلافت حضرت علی(ع) با حضور و درخواست عموم مردم به و حالی که خلافت علی(ع) اجرای وصیت اول نقش داشت در قبیله ای، در به خلافت رسیدن سه خلیفه - سنت های خویشاوندی و وقوع بیعت انتصاب مستقیم پیامبر بود

فعالیت ۳

به جدول خوب دقت کنید و بگویید خلیفهٔ دوم برای توزیع بیت‌المال میان مسلمانان چه معیارهایی را در نظر داشته است؟

خویشاوندی با پیامبر - حضور در غزوه‌ها و میدان‌های نبرد مهم صدر اسلام - پیشینه اسلام آوردن افراد - انتساب به مهاجران یا انصار و...

فعالیت ۴

بررسی شواهد و مدارک

- برداشت و تحلیل خود را از متن زیر بیان کنید.

ولید بن عقبه، حاکم اموی کوفه، مبلغ زیادی از بیت‌المال قرض گرفت و نمی‌خواست آن را پس دهد. عبدالله بن مسعود که مسئول بیت‌المال بود، به عثمان شکایت برد. خلیفه در پاسخ او گفت: «تو خزانه‌دار ما هستی و نباید نسبت به ولید از آنچه از بیت‌المال برمی‌دارد، تعرض نمایی». ابن مسعود به خشم آمد و گفت: «گمان می‌بردم که خزانه‌دار مسلمانان هستم، اما اگر چنین است، مرا بدان حاجتی نیست» (بلاذری، انساب‌الاشراف، ج ۶، ص ۱۴۰).

عثمان معیار تقسیم بیت‌المال را نزدیکی و خویشاوندی خود با افراد قرار داده بود و بذل و بخشش‌های فراوان از بیت‌المال مسلمانان به بستگان و حامیان خلیفه انجام می‌گرفت که این رفتار، موجب بیرون رانده شدن افراد سالم از دستگاه حکومتی عثمان و رواج فساد اقتصادی در آن دوران شد

فعالیت ۵

بررسی شواهد و مدارک

قسمت‌هایی از متن صلح‌نامهٔ بیت‌المقدس (ایلیا) را مطالعه کنید و دلایل خود را در پذیرش یا رد ادعای رفتار مسالمت‌آمیز و مدارا جویانه مسلمانان بیان کنید.

«این نامه امانی است که عمر، امیرمؤمنان، به مردم ایلیا می‌دهد، خودشان و اموالشان و کلیسایانشان و صلیب‌هایشان، سالم و بیمارشان و دیگر مردمشان را امان می‌دهد؛ کلیسایانشان مسکون و ویران نشود و از آن نگاهند و حدود آن را کم نکنند، از صلیب و اموالشان نیز، و در کار دینشان مزاحمت نبینند و کسی از ایشان زیان نبیند و کسی از یهودان در ایلیا با آنها مقیم نشود. مردم ایلیا باید جزیه دهند، چنان‌که مردم شهرها می‌دهند و باید رومیان و دزدان را از آنجا بیرون کنند. کسانی که بروند جان و مالشان در امان است تا به امانگاهشان برسند و هر که بماند در امان است» (طبری، تاریخ طبری، ج ۵، ص ۱۷۸۹-۱۷۹۰).

عدم تعرض به جان ساکنین شهر و محترم شمردن عقاید مذهبی آنان در پرداخت جزیه، بسیار انسانی و مدارا جویانه بود و موجب آن شد تا مردم مناطق فتح شده نسبت به پیام اسلام، که همانا صلح و برابری و احترام به سایر عقاید الهی است، ایمان بیاورند

فعالیت ۱

بررسی نقشه تاریخی

با مقایسه نقشه های صفحه های ۴۸ و ۵۶، سرزمین ها و مناطقی را که در دوران بنی امیه فتح شد، فهرست نمایید.

قبرس - سمرقند - سودان - طرابلس - پنجاب

فعالیت ۲

بررسی شواهد و مدارک

متن‌های زیر را بخوانید و به صورت گروهی به پرسش‌های مربوط به آن پاسخ مناسب دهید.

متن ۱: در کوفه یکی از بزرگان آن شهر هنگام بیعت با معاویه گفت: «سلام بر تو، ای پادشاه»، معاویه به خشم آمد و گفت: «چرا مرا امیرالمؤمنین خطاب نکردی؟»، پاسخ آن شخص چنین بود: «آن در صورتی بود که ما تو را امیر کرده باشیم، ولی تو خود به این کار اقدام کرده‌ای» (یعقوبی، تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۱۴۴).

متن ۲: معاویه در نخستین خطابه خود در مدینه پس از رسیدن به خلافت، گفت: «... اما بعد، من، به خدا قسم، خلافت را به وسیله محبتی که از شما سراغ داشته باشم، یا به رضایت شما به دست نیاورده‌ام، بلکه با همین شمشیر با شما مبارزه کرده‌ام...» (احمد بن محمد بن عبدربه، العقد الفرید، ج ۴، ص ۱۴۷).

متن ۳: عمرو بن بحر جاحظ، یکی از اندیشمندان و نویسندگان برجسته قرن سوم هجری در ارزیابی خلافت معاویه می‌نویسد: «آن‌گاه که معاویه به مُلک [پادشاهی] نشست، بر بقیه سورا و جماعت مسلمانان اعم از انصار و مهاجران غلبه نمود. [آن سال را] سال جماعت نامیده‌اند، لیکن جماعت نبود و برعکس سال تفرقه، زور، اجبار و غلبه بود...» (رسائل جاحظ، رسائل کلامیه، ص ۲۴۱).

- ۱- شواهد فوق چه دلالتی بر شیوه تأسیس خلافت اموی دارد؟ پیمان برادری که که وابسته به قومیت و اشرافیت نمیباشد
- ۲- نکته مشترک سه متن بالا چیست؟ پیمان نامه عمومی مدینه نیز فارغ از تأثیر قومیت و اشرافیت تهیه شده
- ۳- شواهد دیگری را در تأیید یا رد ادعای شواهد فوق ارائه دهید. بر عهده دانش آموز

استنباط و تحلیل تاریخی

– مطلب زیر را بخوانید و به صورت گروهی به پرسش‌های مربوط به آن پاسخ دهید.

۱- از بدو تأسیس خلافت، کسانی که به‌عنوان خلیفهٔ مسلمین زمام جامعهٔ اسلامی را برعهده می‌گرفتند، هم‌زمان به امور حکومتی و امور دینی رسیدگی می‌کردند. آنان علاوه بر قدرت سیاسی، دارای مرجعیت دینی نیز بودند و به‌عنوان نمایندهٔ رسمی آیین اسلام در جامعه به شمار می‌رفتند.

۲- یزید بن معاویه، خلیفه‌ای بود که نه تنها به ظواهر اسلامی اعتنایی نداشت و آشکارا احکام دینی را زیر پا می‌گذاشت؛ بلکه نسبت به نبوت پیامبر و حقایق دین اسلام خدشه وارد می‌کرد و آنرا به برتری جویی خاندان بنی‌هاشم در مقابل بنی‌امیه نسبت می‌داد. این موضوع در زمان معاویه به صراحت بیان نمی‌شد، اما یزید می‌خواست انتقام شکست بنی‌امیه از بنی‌هاشم در دوران رسول خدا را از طریق بی‌پایه و اساس جلوه دادن صحت ادعای پیامبری حضرت محمد ﷺ بگیرد.

۳- چنین روندی می‌توانست به محو کامل اسلام منجر شود. چون وقتی کسی که در جایگاه مدافع رسمی یک مکتب قرار دارد، آن را باطل می‌شمارد، دیگر دلیل و حجتی برای پایبندی سایر مردم به آن مکتب باقی نمی‌ماند.

۴- امام حسین علیه السلام، آخرین بازماندهٔ پنج تن آل‌عبا (اهل بیت پیامبر) بود که در میان مردم جایگاه علمی، دینی و اخلاقی بسیار برجسته‌ای داشت. از این رو، آن حضرت بهترین فردی بود که می‌توانست اعلام کند یزید از صلاحیت و مشروعیت برای به‌دست گرفتن زمام امور جامعهٔ اسلامی برخوردار نیست و تصدی او بر حکومت غاصبانه است. این عدم صلاحیت، هم جنبهٔ حکومتی و هم مشروعیت دینی یزید را دربر می‌گرفت. یزید گرچه با نیرونگ و زور بر مسلمانان حاکم شده بود، اما از جنبهٔ دینی، هیچ مقبولیت، حقایق و مشروعیتی نداشت.

۵- با قیام امام حسین علیه السلام، مشروعیت دینی از حکومت یزید سلب شد و او چنان در موضع ذلت و ضعف قرار گرفت که نتوانست اهداف خود را عملی سازد. از سوی دیگر در دراز مدت زمینه‌ای فراهم شد که نو مسلمانان و جست‌وجوگران حقیقت با ورود به دنیای اسلامی، در جست‌وجوی حافظان راستین دین و مدافعان حقیقی اسلام برآیند و معارف دینی را از آنان اخذ نمایند.

۶- بدین ترتیب، امام حسین علیه السلام در کوتاه مدت با سلب مشروعیت از حکومت غاصبانهٔ بنی‌امیه در یک بزرگه بسیار مهم تاریخی، روند تضعیف و نابودی اسلام را متوقف کرد و در دراز مدت، زمینه‌ساز حرکت اصلاحی پیشوایان دینی پس از خود در راستای احیای اسلام ناب محمدی و نشر معارف اسلامی در جهان بشریت شد.

۱- چرا گفته می‌شود که بقای اسلام، نتیجهٔ قیام امام حسین علیه السلام است؟ اگر آن امام قیام نمی‌کرد اسلام از بین می‌رفت؟

۲- چرا امام حسن و امام حسین علیه السلام در زمان معاویه قیام نکردند؟

۳- چرا امامان شیعه پس از امام حسین علیه السلام مانند ایشان علیه حکومت‌های زمان خود قیام نکردند؟

(واقعه کربلا محک و معیاری برای شناخت واقعی راه و هدف اسلام است و این معیار باعث میشود اسلام واقعی از غیر واقعی شناخته شود)

۲) بدلیل اینکه میخواستند مردم شخصیت عوام فریب معاویه را بشناسند و از سوی دیگر بدلیل جنگ های پیاپی مردم از جنگ استقبال نمی‌کردند

۳) زیرا اهمیت آگاهی بخشی را مهمتر میدانستند و معتقد بودند اگر درک و آگاهی مردم افزایش یابد میتوان بر ظالمان پیروز شد

۱) برخی از تعهدات معاویه ۱) الف- از دشنام به امام علی (ع) و آزار شیعیان او بپرهیزد (ب) جانشینی برای خود تعیین نکند - ج بر اساس سنت نبوی عمل کند پس از هجرت امام به مدینه معاویه تمام تعهدات را زیر پا گذاشت و شیعیان را اذیت نمود

۲) معاویه برای رسیدن به قدرت خود را خون خواه و وارث عثمان میدانست و همچنین با وعده حکومت شهرها و بذل و بخشش عده از سیاستمداران زیرک همچون عمروعاص را همراه خود کرد باعث رهایی او از جنگ صفین شدند

۳) شیعیان و پیروان حضرت علی (ع) و موالی و خوارج مخالفان امویان بودند: برعهده دانش آموز

۴) تبلیغات آنها بسیار زیرکانه بود آنها ابتدا مشکلات و معایب حکومت بین امیه را میگفتند و پس از آن بدون اسم بردن از کسی مردم را به حکومت آل محمد دعوت میکردند

۵) یعقوبی (تاریخ یعقوبی) - ابن قتیبه (الامامه و السیاسه) - ابن هشام (سیره نبوی) - بلاذری (انساب الاشراف)

پرسش های نمونه

- ۱ عملکرد معاویه نسبت به تعهداتش در صلح با امام حسن رضی الله عنه را بیان کنید.
- ۲ ترفندها و اقدام های تبلیغاتی و سیاسی معاویه را برای دستیابی به قدرت و تأسیس خلافت اموی فهرست کنید.
- ۳ زمینه های سیاسی قیام ها و جنبش های عصر اموی را با ذکر مثال شرح دهید.
- ۴ دو مورد از دلایل موفقیت جنبش عباسیان را توضیح دهید.
- ۵ منابع و تحقیقاتی را که در این درس مورد استناد قرار گرفته است، استخراج و فهرست کنید.

فعالیت ۳

جست‌وجوی شواهد و مدارک

باز رجوع به درس ۴، شواهدی ارائه کنید که دلالت بر مخالفت سنت پیامبر با قومیت‌گرایی دارد.

۱- تشویق به برادری و پیمان مودت میان مسلمانان با هدف کنار گذاشتن تفاوت‌های قومی و برتری‌نژادی ۲- تنظیم پیمان نامه عمومی مدینه با شرکت تمام اقوام و گروه‌ها ۳- مبارزه با قریش در جنگ بدر و سایر نبردها ۴- عدالت در تقسیم بیت‌المال و غنائم و...

فکر کنیم و پاسخ دهیم

به نظر شما گرفتن جزیه از نومسلمانان نشانه کدام ویژگی حکومت اموی بود؟ این اقدام چه آثار سیاسی و اجتماعی می‌توانست داشته باشد؟

جزیه گرفتن از نو مسلمانان در دوران حکمت اموی (برخلاف رسوم صریح اسلام و پیامبر) برای تامین کمبودهای مالی و پر شدن خزانه دولت صورت می‌گرفت و علاوه بر بخران اقتصادی و بخران مشروعیت در حکومت اموی، نشانه تبعیض و برتری طلبی قومی و نژادی امویان بود. آثار: این اقدام، هم سبب نارضایتی نو مسلمانان از حاکمیت اموی شد و هم باعث شد تا میان نومسلمانان با غیرمسلمانان که هر دو جزیه می‌دادند، هیچ تفاوتی از نظر پرداخت مالیات وجود نداشته از نظر پرداخت مالیات وجود نداشته باشد. در نتیجه این نگاه تبعیض آمیز و سایر فشارهای اقتصادی و اجتماعی، میزان گرایش ایرانیان به اسلام در دوران اموی کاهش چشمگیری یافت و موالی نیز به یکی از مهم ترین مخالفان این حکومت بدل شدند.

فعالیت ۲

با راهنمایی دبیر و همفکری، توضیح دهید که انتخاب مکانی در نزدیکی تیسفون برای بنای پایتخت از سوی منصور عباسی و ساخت آن بر اساس سنت شهرسازی ایرانی، چرا برای مورخان نکته‌ای مهم و معنادار است؟ به نظر شما اهمیت و معناداری این اقدام چیست؟

این کار نشان می‌دهد که ایرانیان تا چه حد تسلط و نفوذ در درون بنی عباسیان داشته‌اند یکی از دلایل آن تاثیر ابومسلم در به قدرت رسیدن آنها میباشد

فعالیت ۳

نقشه‌های قلمرو خلافت عباسیان و امویان را مقایسه کنید و بگویید از نظر محدوده جغرافیایی چه تفاوتی با هم دارند و دلیل آن چیست؟

در زمان عباسیان نیز قلمرو توسعه یافت اما در حد و اندازه امویان این اتفاق صورت نگرفت و دلیل آن ضعیف شدن خلفا به مرور زمان بود و به مرور مناطق تحت سیطره عباسیان تجزیه شد

فَعَالِيَت ۴

به نقشه دقت کنید و با همفکری بگویید، تسلط فاطمیان بر مناطق شام و حجاز، از نظر سیاسی و مذهبی چه اهمیتی در رقابت آنان با عباسیان داشت؟

استقرار فاطمیان در شام به معنای یافتن راهی به سوی بغداد و برچیدن خلافت عباسیان بوده است تسلط بر حجاز نیز به دلیل نزدیکی به مکه و مدینه نفوذ فاطمیان را افزایش می داد

۱) عباسیان از نظریه کسب: معاویه خود را خون خواه عثمان خواند و امام حسن (ع) بدلیل بی اعتمادی به مردم کوفه حکومت را او داد- از نظر انتقال به صورت موروثی بود- از نظر حفظ قدرت (تیرنگ و زیرگی و شهادت رساندن ائمه اطهار و سرکوب مخالفان

بنی عباس از نظر کسب قدرت با ادعای آل رضا و با حمایت ایرانیان به حکومت رسیدند- از نظر انتقال همانند امویان به صورت موروثی- از نظر حفظ قدرت نیز به شهادت رساندن ائمه اطهار و علویان و استفاده از قدرت نظامی ترکان

۲) الف) خلع عموهایش از منصب های دولتی چون ادعای خلافت داشتند ب) و معلم عموهایش ابن مقفع که انسانی متفکر بود به قتل رساند ج) ابومسلم را کشت د) قیام هایی که بدلیل مرگ ابومسلم ایجاد شد را سرکوب کرد ه) انتخاب بغداد به عنوان پایتخت

۳) قدرت زیاد ابومسلم در خراسان باعث نگرانی عباسیان شده بود چون فرمائروایان شرق را بدون هماهنگی با آنها تعیین میکرد و همین کار باعث عصبانیت منصور شد و در نهایت منجر به مرگ او گردید

۴) خانواده سهل از ملاکان بزرگ خراسان بودند و نقش تعیین کننده ای در زمان مامون داشتند هارون دو پرسش امین و مامون را به عنوان ولی عهد برگزید اما امین بعد از خلافت برادرش راکنارزد و مامون هم به کمک خانواده سهل برادرش را کشت و به حکومت رسید پس از آن فضل بن سهل وزیر مامون شد و حسن بن سهل حاکم عراق شد مامون تحت تاثیر وزیر خود پایتخت را از بغداد به مرو منتقل کرد

۵) دانشگاه الازهر مصر در زمان فاطمیان افتتاح شد- مرکز علمی بزرگیبه نام دارالعلم در قاهره در آن زمان بنا شد در دارالعلم کتابهای بسیار زیادی در اختیار عالمان آنجا قرار گرفت و کتابخانه ی معتبر و کاملی در آن شکل گرفت

پرسش های نمونه

- ۱) خلافت عباسیان را به لحاظ شیوه کسب، انتقال و حفظ قدرت با خلافت امویان، مقایسه کنید.
- ۲) اقدام های مهم منصور را برای تحکیم و تثبیت خلافت عباسیان، فهرست نمایید.
- ۳) تحلیل و قضاوت خود را از اقدام خلفای عباسی در کشتن ابومسلم بیان کنید.
- ۴) نقش خاندان ایرانی سهل را در تحولات سیاسی و فرهنگی دوران مأمون شرح دهید.
- ۵) مهم ترین دستاوردهای خلافت فاطمیان در عرصه علم و آموزش چه بود؟ توضیح دهید.

فکر کنیم و پاسخ دهیم

به نظر شما، علت دوام آوردن خلافت عباسی، با وجود ضعف قدرت سیاسی و نظامی خلفا و تجزیه قلمرو خلافت، چه بود؟
گرچه دستگاه خلافت عباسی دچار ضعف و انحطاط شده بود، ولی جایگاه دینی خلفا، همچنان نزد بیشتر مردم و حاکمان محفوظ مانده بود. بسیاری از حاکمانی که به عنوان امیر یا سلطان قدرت را به دست گرفته بودند، برای توجیه مشروعیت حکومت خود و مقبولیت نزد توده های مردم مسلمانان، نیازمند فرمان و لواء خلیفه بودند و همچنان وانمود می کردند که مطیع اوامر او هستند. به همین دلیل، خلیفه و دستگاه خلافت، هم چنان جایگاه خود را میان تمامی مسلمانان حفظ کرده بود.

فعالیت ۵

بررسی شواهد و مدارک

ناصر خسرو، حکیم و شاعر ایرانی که به مذهب اسماعیلیه گرایش داشت، در عصر فاطمیان به مصر سفر کرد. او در سفرنامه خود به توصیف دیده‌ها و شنیده‌هایش از مصر و شهرهای آن پرداخته است. بخشی از توصیف او از قاهره را بخوانید و بگویید برداشت شما از این توصیف، دربارهٔ هنر معماری و شهرسازی فاطمیان چیست؟

«... و آن شهری شد که نظیر آن کم باشد. و تقدیر کردم^۱ که در این شهر قاهره، از بیست هزار دکان کم نباشد، همه ملک سلطان. و بسیار دکان‌هاست که هر یک را در ماهی ده دینار مغربی^۲ اُجره^۳ است... و کاروانسرای و گرمابه و دیگر عَقارات^۴ چندان است که آن را حدّ و قیاس نیست... و قصر سلطان میان شهر قاهره است و همه حوالی آن گشاده، که هیچ عمارت^۵ بدان نپیوسته است... و چون از بیرون شهر بنگرند قصر سلطان چون کوهی نماید، از بسیاری عمارات و ارتفاع آن، اما از شهر هیچ نتوان دید، که باروی آن عالی است. و گفتند که در این قصر دوازده هزار خادمِ اجری^۶ خواره^۷ است، و زنان و کنیزکان خود که داند؟ الا گفتند که سی هزار آدمی در آن قصر است و آن دوازده کوشک^۸ است. و این حَرَم را ده دروازه است» (سفرنامه ناصر خسرو، ص ۷۷).

بناهای قاهره از شاهکارهای معماری جهان اسلام بود. اصول و شیوه معماری و شهرسازی ایرانی حتی بر شیوه معماری در خلافت فاطمی، تأثیر گذاشته بود.

فکر کنیم و پاسخ دهیم

مورخان در یک تقسیم‌بندی معروف، تاریخ ایران را به دو دوره باستان و اسلامی تقسیم کرده‌اند.
 الف) به نظر شما مبنای این تقسیم‌بندی چیست؟
 ب) با همفکری، چند ویژگی مشترک و متفاوت جامعه ایران را در این دوره به یاد بیاورید.

الف) ورود اسلام به ایران
 ب) شکل‌گیری آداب و رسوم بر مبنای دین جدید، آمیخته شدن رسوم باستان و آیین جدید

فعالیت ۱

بررسی شواهد و مدارک

متن زیر را بخوانید و برداشت و تحلیل خود را از آن بیان کنید.

مثنی بن حارثه، رئیس یکی از قبیله‌های عرب که در حمله به مرزهای ایران خیلی فعال بود، گفت: «در جاهلیت و اسلام با عرب و عجم جنگ کردم، به خدا به روزگار جاهلیت یک‌صد عجم پرتوان‌تر از هزار عرب بود و اکنون یک‌صد عرب پرتوان‌تر از هزار عجم است» (طبری، تاریخ طبری، ج ۴، ص ۱۶۱۷).

بیانگر قدرت ایمان، اعتقاد و روحیه جنگجویی اعراب می‌باشد که در گذشته امیال مادی انگیزه جنگ آنها بود ولی در زمان مثنی هدف اشاعه آیین اسلام بر مبنای اعتقادات دینی بود

بیانگر این مطلب است که در اغلب ولایت های ایران در سال ۳۴۶ ق توسعه پیدا کرده بود به جز در فارس از نظر نویسنده همت این امر آن بود که فارس مقر حکومت ساسانیان و مذهب زرتشت بوده است

فعالیت ۴

بررسی شواهد و مدارک

متن زیر را بخوانید و توضیح دهید که چه برداشتی از آن درباره روند مسلمان شدن ایرانیان در فارس دارید؟
ابواسحاق ابراهیم بن محمد اصطخری (اصطخری) (د ۳۴۶ ق) از مردم استخر فارس در کتاب جغرافیایی مسالک و ممالک در خصوص دین مردم فارس می نویسد: «در پارس گبرکان^۱ و ترسانان^۲ و جُهودان^۳ باشند، و غلبه گبرکان دارند. و جُهودان اندکی باشند، و کتاب های گبرکان و آشکده ها و آداب گبرکی هنوز در میان پارسیان هست. و به هیچ ولایت اسلام چندان گبر نباشد کی در ولایت پارس - کی دار مُلک ایشان بودست» (اصطخری، مسالک و ممالک، ص ۱۲۱).

۱- زرتشتیان ۲- مسیحیان ۳- یهودیان

۱) از عوامل شکست قادسیه میتوان به اختلاف های داخلی ایرانیان ناامیدی رستم فرخزاد فرمانده سپاه ساسانی از پیروزی و همکاری برخی دهقانان و قبیله های عرب ساکن با مسلمان اشاره کرد ضمن آنکه خبر پیروزی خیره کننده اعراب مسلمان بر رومیان در شام موجب تقویت روحیه و انگیزه جنگاوران عرب در قادسیه شد

۲) پیروزی اعراب مسلمان در جنگ نهاوند سرنوشت حکومت ساسانی را قطعی کرد فاتحان این پیروزی را فتح الفتوح نامیدند به دنبال آن سپاهیان مسلمان از هر سوی داخل ایران پیش تاختند و تا دوران خلافت عثمان بیشتر شهرها و ولایت های مختلف را به جنگ یا صلح گشودند

۳) خلافت اموی در حقیقت یک دولت عرب گرا بود و نسبت به قبیله های خشونت و نفرت خاصی نداشت و به تحقیر آنان میپرداخت ایرانیان به خصوص مسلمانان ایرانی که موالی خوانده میشدند در برابر رفتارهای تحقیر آمیز بنی امیه در دو بعد سیاسی-نظامی و اجتماعی-فرهنگی به مقابله و مبارزه پرداختند

۴) از اشاره های کوتاه منابع تاریخی میتوان فهمید که در خلال فتح ایران عده کمی از ایرانیان به اسلام گرویدند تعدادی از دهقانان و برخی از بزرگان محلی و بخشی از جنگجویان در جریان فتح اسلام به اسلام گرویدند به عنوان مثال در جنگ قادسیه دسته ای از سپاه ساسانیان به دین اسلام در آمدند ساکنان شهر پادگان قزوین نیز یکجام مسلمان شدند اما در زمان خلافت بنی امیه روند پذیرش اسلام کم شد و به دلیل رفتار قبیله اسلامی حاکمان بود و آنها مسلمانان قبیله عرب از بخشی از حقوق اجتماعی محروم میکردند و گرفتن جزیه از کسانی که تازه مسلمان شده بودند .

۵) نهجالبلاغه-ابن هشام السیره النبویه- کتاب الخراج-فتوح البلدان بلاذری

بها

۶) برهمهده دانش آموز

پرستش های نمونه

۱) زمینه های سیاسی شکست حکومت ساسانیان از اعراب مسلمان را شرح دهید.

۲) روند فتح ایران پس از جنگ نهاوند، چگونه پیش رفت؟

۳) علل جنبش های اجتماعی و سیاسی ایرانیان را در دوران خلافت امویان توضیح دهید.

۴) چرا روند گروش ایرانیان به اسلام در سده نخست هجری کند بود؟

۵) منابع تاریخی که در این درس مورد استناد قرار گرفته است، فهرست نمایید.

۶) نمودار خط زمان دو قرن اول هجری را ترسیم نمایید و رویدادهایی را که در این درس به آنها اشاره شده است، بر روی آن

نشان دهید.

الف- تعهدات اعراب: ۱- جان و مال ایرانیان در امان بماند ۲- در پذیرش دین اسلام اجباری وجود نداشته باشد ۳- ایرانیان در انجام این‌های دین زرتشت آزاد گذاشته شوند و آتشکده‌های ایرانیان تخریب نشود. تعهدات ایرانیان: ۱- پرداخت جزیه در قبال متندن به دین زرتشتی ۲- اصلاح راه‌ها ۳- مهمان کردن سپاهیان مسلمان که از آن شهر می‌گذرند ۴- خیانت نکردن به پیمان صلح

ب- نبود اجبار در پذیرش دین اسلام و دادن آزادی عمل به ایرانیان برای ماندن به دین گذشتگان- حفظ مال و جان مردم سرزمین‌های فتح شده در قبال پرداخت جزیه- تسلط کامل اعراب بر سرزمین ایران.

فعالیت ۲

بررسی شواهد و مدارک؛ صلح‌نامه‌ها

صلح‌نامه‌های میان ایرانیان و اعراب، حاوی نکات مهمی دربارهٔ چگونگی فتح ایران و برخوردهای فاتحان و مغلوبان است. قسمت‌هایی از چند صلح‌نامه را به دقت بخوانید و به پرسش‌های مربوط به آنها، پاسخ دهید.

صلح‌نامهٔ نهاوند: «[فرمانده سپاه عرب] جان‌ها و مال‌ها و زمین‌هایشان را امان می‌دهد که کسی دینشان را تغییر ندهد و از انجام ترتیبات دینشان منع نکند، مادام که هر سال به عامل خویش جزیه دهند. مادام که ره‌مانده را رهنمایی کنند، راه‌ها را اصلاح کنند و هر کس از سپاه مسلمانان را که به آنها گذر کند [یک شبانه‌روز] مهمان کنند و مادام که نیک‌خواهی کنند. اگر خیانت کردند، ذمهٔ ما از آنها بری باشد» (طبری، تاریخ طبری، ج ۵، ص ۱۹۶۰).

صلح‌نامهٔ ری: «[یکی از بزرگان شهر] پانصد هزار درهم بداد تا تازیان کسی از ایشان را نکشند و به اسیری نبرند و آتشکده‌ای را ویران نکنند، و نیز خواستند که مقدار خراج ایشان برابر خراج اهل نهاوند باشد» (بلاذری، فتوح البلدان، ص ۱۲۰).

صلح‌نامهٔ آذربایجان: «مرزبان بر همهٔ آذربایجان از حدیفه‌بن یمان [فرماندهٔ سپاه مسلمانان] طلب صلح کرد و بر آن شد که هشتصد هزار درهم بپردازد به آن شرط که حدیفه کسی را نکشد یا به اسیری نگیرد و آتشکده‌ای را ویران نسازد. اهل شیز^۱ را از پایکویی در روزهای عید و انجام مراسم دیگر باز ندارد» (همان، ص ۱۶۳).

الف) تعهدات ایرانیان و اعراب مسلمان را در این دو قرارداد صلح فهرست کنید.

ب) تعهدات اعراب مسلمان در این صلح‌نامه‌ها، دلالت بر چه مسائلی دارد؟

۱- آثار و بقایای شهر شیز یا تخت سلیمان، از جمله بقایای یکی از سه آتشکده بزرگ دوران ساسانی یعنی آتشکدهٔ آذرگشنسب که مخصوص شاهان بود، در جنوب دریاچهٔ ارومیه در استان آذربایجان غربی جایگاه دارد.

فعالیت ۳

مطالب جدول بالا را به دقت بخوانید و پاسخ پرسش‌های زیر را از آن استخراج و استنباط کنید.

۱- از نظر دینی و مذهبی، جنبش‌های مذکور چه وجه مشترکی داشتند؟

۲- به لحاظ سیاسی، نکته مشترک جنبش‌های فوق چیست؟

۱- رهبران آن‌ها یا خود را فرستاده زرتشت و یا موعود و منجی دین زرتشتی می‌دانستند و به دنبال برپایی دین پیشین ایرانیان بودند و مسلمانان و اعراب را در ایران دشمن و بیگانه تلقی می‌کردند.

۲- خونخواهی ابومسلم و مبارزه با سلطه اعراب؛ بیشتر این جنبش‌ها در خراسان، سیستان و آذربایجان به وقوع پیوست، که آمادگی مردم این مناطق را برای قیام علیه اعراب مسلمان نشان می‌دهد.

فعالیت ۱

ترسیم نمودار خط زمان

با توجه به مندرجات جدول بالا، نمودار خط زمان تاریخ ایران را در سده‌های سوم تا پنجم هجری ترسیم نمایید.

۲۰۰	۲۵۰	۳۰۰	۳۵۰	۴۰۰	۴۵۰
تاسیس حکومت طاهریان	سقوط حکومت طاهریان تاسیس حکومت صفاریان تاسی حکومت علویان	تاسیس حکومت سامانیان تاسیس حکومت زیاریان تاسیس حکومت آل بویه تاسیس حکومت حسنویه	سقوط صفاریان	تاسیس حکومت روادیان سقوط حسنویه	

فعالیت ۲

بررسی شواهد و مدارک

متن زیر را بخوانید و بگویید چه دلالتی بر شیوه کسب قدرت توسط یعقوب لیث صفاری دارد؟
«هنگامی که یعقوب به نیشابور، پایتخت طاهریان حمله کرد، محمد بن طاهر، امیر طاهری به او پیغام داد اگر به فرمان امیر المؤمنین [خلیفه عباسی] آمده‌ای، عهد و منشور عرضه کن تا ولایت به تو سپارم و گرنه بازگرد. چون رسول به نزد یعقوب رسید و پیغام بگذارد، یعقوب شمشیر از زیر مصلی بیرون آورد و گفت عهد و لوای من این است» (گردیزی، تاریخ گردیزی، ص ۷).

دلالت بر این دارد که یعقوب قدرت خودش را از نیروی انتظامی و قدرت خود میدانست و هیچ اهتتایی به خلیفه عباسی نداشت و نشانگر عدم اعتماد او از خلافت عباسی بود

خلافت عباسی بر پایه مکر و حيله بيان شده بود و هيچ اهمادى به ائان نيست زيرا تمام كسانى كه در شكل گيرى و اوج قدرت آن نقش داشتند نه تنها قدرشناسى نكردند بلكه همه را با نيرونك كشتند

فعاليت ۳

قضاوت كنيد

متن زير را بخوانيد و درباره دليل يعقوب ليث صفارى براى بى اعتمادى به خلافت عباسى، قضاوت كنيد.
«يعقوب بسيار گفتى كه دولت عباسيان بر غدر و مكر بنا كرده اند؛ نبيتى كه با بوسلمه [بوسلمه خلال] و بومسلم [ابومسلم] و آل براهيمه و فضل بن سهل چندان نيكوبى كاشان را اندر آن دولت بودند، چه كردند؟ كسى مبادا كه برايشان اعتماد كند» (تاريخ سيستان، ص ۲۶۷).

۱) سرآغاز این تغییر زمانی بود که طاهربن حسین مشهور به ذوالیمینین از طرف مامون به حکومت خراسان منصوب شد. تشدید جنبش های ضد خلافت در ایران مامون را متوجه این نکته کرد که میبایست تغییری در شیوه اداره قلمرو ایجاد کند به همین دلیل حکومت خراسان را به طاهر سردار ایرانی خود سپرد و بعد از طاهر حکومت خراسان موروثی شد و بدین ترتیب نخستین سلسله مسلمانان ایرانی شکل گرفت و بعد از آن «باکم شدن قدرت عباسیان سلسله های دیگری در گوشه و کنار ایران روی کار آمدند، صفاریان-سامانیان-آل بویه ... از این جمله سلسله ها هستند

۲) بنیانگذاران برخی از سلسله ها مثل طاهریان و سامانیان به دستور خلیفه عباسی به حکومت رسیدند و انتقال قدرت نیز به دستور خلیفه انجام میگرفت اما در مقابل اینها بسیاری از سلسله های دیگر بدون تایید و اجازه خلیفه به قدرت رسیدند مانند یعقوب لیث صفاری بنیان گذار حکومت صفاریان، حسین بن زید موسس هلویان، پسران بویه بنیانگذاران آل بویه

۳) مهم ترین پیامد آن کم شدن قدرت سیاسی و نظامی خلفای عباسی در ایران بود و همین طور وقتی اداره امور برخی مناطق به ایرانیان واگذار شد آرامش نسبی بر جامعه حاکم شد اما برخی از امیران سلسله ها به دلیل تمایلات توسعه طلبانه به تحریک خلفای عباسی به رقابت میپرداختند

۴) در ایران دوران فعالیت های علمی و فکری دو چندان شد در این دوره دانشمندان بزرگی پا به عرصه گذاشتند و اثرهای فاخر را پدید آوردند امیران فرهنگ پرور این سلسله ها(بخصوصی سلسله آل بویه و سامانیان) عالمان را مورد حمایت مادی و معنوی قرار میدادند و میتوانستند بودن تنگ نظری و فارغ از دین و مذهب فعالیت خود را انجام بدهند

۵) تاریخ گردیزی-تاریخ سیستان- تاریخ ایران

پرسش های نمونه

- ۱) زمینه های سیاسی و اجتماعی شکل گیری حکومت های ایرانی را در سده های سوم و چهارم هجری توضیح دهید.
- ۲) حکومت های طاهریان و سامانیان را با سلسله های صفاریان و آل بویه از نظر نحوه به قدرت رسیدن و نوع رابطه با خلافت عباسی مقایسه کنید.
- ۳) پیامدهای سیاسی و اجتماعی تأسیس حکومت های ایرانی مسلمان در سده های سوم تا پنجم هجری را تجزیه و تحلیل نمایید.
- ۴) نقش سلسله های ایرانی را در پیشرفت و شکوفایی علوم و معارف اسلامی در سده های سوم تا پنجم هجری شرح دهید.
- ۵) منابع و تحقیقات تاریخی را که در این درس به آنها استناد شده است، فهرست نمایید.

فعالیت ۱

نمودار خط زمان تاریخ ایران در دوران حکومت‌های غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان را ترسیم کنید و رویدادهای مهم سیاسی و نظامی را بر روی آن نشان دهید.

۳۵۰-۴۳۱

۴۲۹-۵۹۰

۴۷۵-۶۱۶

تاسیس حکومت محلی الپتگین
تاسیس حکومت به دست محمود
حمله به ری در سال ۴۲۰
پایتخت آل بویه
حمله‌های به هند
جنگ دندائقان و شکست مسعود غزنوی

تصرف نیشابور توسط طغرل ۴۲۹
بیرون کردن آل بویه از بغداد در سال ۴۴۷
وقوع جنگ ملازگرد ۴۶۳
پیروزی تکش بر آخرین سلطان سلجوقی

به قدرت رسیدن تکش و سپس آتسز و سلطان محمد خوارزمشاه
لشکرکشی سلطان محمد خوارزمشاه به سمت بغداد
حمله چنگیز به ایران ۶۱۶

الف) دیوان برید

ب) می‌توانست از اوضاع مملکت ارزیابی درستی داشته باشد و با اطلاعات درست برنامه ریزی درستی انجام دهد و مردم را به سمت رضایت بکشاند

فعالیت ۲

بررسی شواهد و مدارک

متن‌های زیر را بخوانید و به پرسش‌های مربوط به آنها پاسخ دهید.

متن ۱: «روزی سلطان به وی [نظام الملک] پیغام داد که همانا با من در ملک شریکی که ولایت و اقطاع به اولاد خود می‌دهی، و هر تصرف که در ملک می‌خواهی بی مشورت من می‌کنی، خواهی تا بفرمایم که دوات وزارت از پیش و دستار از سرت بردارند؟ نظام الملک جواب داد که دوات من و تاج تو در هم بسته است و تو آمانند، اما فرمان تو را بانسد» (رشیدالدین فضل‌الله، جامع التواریخ، بخش سلجوقیان، ص ۳۶).

— منظور نظام الملک از رابطه بین دوات [نماد اهل قلم] وی و تاج سلطانی چیست؟

متن ۲: «باید که به همه اطراف همیشه جاسوسان روند بر سبیل بازرگانان و سیاحان و صوفیان و دارو فروشان و درویشان، و از هر چه می‌شنوند خبر می‌آورند تا هیچ‌گونه از احوال چیزی پوشیده نماند» (نظام الملک، سیاست‌نامه، ص ۹۰).

الف) با توجه به متن فوق، نظام الملک، ایجاد کدام دیوان را برای حکومت سلجوقی ضروری شمرده است؟

ب) به نظر شما اطلاع حاکم از اوضاع مملکت می‌توانست چه فایده‌ای به همراه داشته باشد؟

فعالیت ۳

با مطالعه دقیق وظایف دیوان‌ها در عصر سلجوقیان، بگویید امروزه وظایف هر یک از این دیوان‌ها را چه وزارتخانه یا نهادی انجام می‌دهد؟

- دیوان استیقا <<<وزارت دارایی
- دیوان رسایل - دبیرخانه
- دیوان اشراف - وزارت دارایی
- دیوان برید - اداره پست
- اطلاعات
- دیوان مرض - وزارت جنگ
- دیوان اوقاف - سازمان اوقاف

سلجوقیان و وزراء آنان سنیان متعصبی بودند که اهل تشیع را به شدت سرکوب میکردند اما در زمان آل بویه چون آنها شیعه بودند مراسم شیعه برگزار میکردید

فعالیت ۴

سیاست مذهبی سلجوقیان را با سیاست مذهبی آل بویه مقایسه کنید و پیامدهای اجتماعی و فرهنگی آن را بیان نمایید.

او به بهانه جهاد در راه خدا چندین بار به هند حمله کرد اما هدف اصلی او دستیابی به ثروت فراوان هند از طریق معابد و پرستش گاههای آنان بود

۲) خواجه نظام الملک در تلاش بود با تقویت حکومت مرکزی از طریق توسعه نظام اداری مدنظر خود ضمن ایجاد ثبات با نیروی سرکش امیران سلجوقی که به سنت های قبیله ای خود وفادار بودند مقابله کند و این چالش ها منجر به تقابل شد که در تاریخ ایران به تقابل آهل قلم (دیوان سالاران) و اهل شمشیر (نظامیان) معروف است و همچنین این نظام اداری الگوی مطلوبی برای حکومت های بعد شد

۴) بافت مذهبی جمعیت شهری و روستایی این دوره را معمولاً اهل تسنن تشکیل میدادند البته پیروان شیعه ۱۲ امامی نیز در شهرها پراکنده بودند و در برخی شهرها مثل (بیهقی، ری، گرگان، ساری و قم) اکثر شیعه بودند پیروان مذهب اسماعیله نیز در شهرها و روستاها پراکنده بودند این گروه مهم ترین مخالفان حکومت های عباسی، غزنوی و سلجوقی بودند

۵) عواملی همچون گسترش قلمرو، نظم امنیت، ایجاد راههای ارتباطی جدید و رونق حمل و نقل، وجود نظام دیوانی کارآمد باعث رشد تجارت شده بود

۶) توسعه شهرنشینی، رشد اقتصادی، گسترش قلمرو، و حمایت دولتمردان از شکوفایی هنر و معماری باعث رشد هنر و معماری شد و بسیاری از کاروانسراها، مساجد و مدارس در این دوران ساخته شده است

پرسش های نمونه

- ۱ اهداف محمود غزنوی از حمله به هند چه بود؟
- ۲ نظام الملک چه اهدافی از تقویت و توسعه نظام اداری در عصر سلجوقی داشت؟
- ۳ شکل گیری نظام سلطنت در دوره سلجوقی، چه تأثیری بر جایگاه و قدرت سیاسی - نظامی خلفای عباسی داشت؟
- ۴ بافت مذهبی شهرهای ایران را در دوران غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان به اختصار توضیح دهید.
- ۵ عواملی که در رشد تجارت داخلی و خارجی در دوره سلجوقی نقش داشت چه بودند؟
- ۶ عوامل مؤثر بر رشد هنر و معماری در دوره سلجوقی کدام اند؟

فعالیت ۲

قشرهای اجتماعی از منظر خواجه نصیرالدین توسی

از نظر خواجه نصیرالدین توسی، دانشمندان و عالم شیعه عصر مغول، اجتماعات انسانی با چهار صنف: اهل قلم، اهل شمشیر، اهل معامله و اهل مزارعه موجودیت می‌یابند و هر صنف را مشتمل گروه‌های مختلف می‌شمارد (اخلاق ناصری، ص ۳۰۵).
با راهنمایی دبیر گروه‌ها و قشرهای زیر را در چهار صنف مورد نظر خواجه نصیرالدین طبقه‌بندی کنید و در جدول بنویسید.

اریاب علوم و معارف، مقاتلان و مجاهدان، تجار، اهل حرث و فلاح، مطوعان و غازیان، اطبا و شعرا، برزگران و دهقانان، فقها و قضات، اعوان ملک و حارسان دولت، مهندسان و منجمان، محترفه و اریاب صناعات.

اهل قلم	اطبا و شعرا، منجمان - مهندسان - اهل معرفت
اهل شمشیر	مطوعان و غازیان - حارسان دولت - اعوان ملک - مقاتلان و مجاهدان
اهل معامله	تجار - محترفه - اریاب صناعات
اهل مزارعه	اهل حرث و فلاح - دهقانان و برزگران

فعالیت ۳

با راهنمایی دبیر و همفکری، آسیب‌هایی را که هجوم مغول به بخش کشاورزی ایران وارد آورد فهرست نمایید.

۱- زیاده‌خواهی مأموران مغول و اخذ مالیات‌های بی‌رویه و طاقت‌فرسا از کشاورزان؛

۲- کشتن نیروی انسانی بر اثر کشتار جمعی

۳- از بین رفتن زیرساختهای آبرسانی مثل قنات

۴- نابودی بخشی از محصولات کشاورزی بدلیل عدم آشنایی مغولان به یکجا نشینی ..

فعالیت ۴

بررسی شواهد و مدارک

با راهنمایی دبیر متن زیر را بخوانید و به پرسش‌های مربوط به آن پاسخ دهید.

«و این هرمز که آن را جرون گویند در میان دریا بندری است که در روی زمین بدل ندارد.

تجّار اقالیم سبعه از مصر و شام و روم و آذربایجان و عراق عرب و عجم و ممالک فارس و خراسان و ماوراءالنهر و ترکستان و مملکت دشت قبچاق^۱ و نواحی قلماق و تمام بلاد شرق و چین و ماچین و خان بالیق^۲ روی توجه به آن بندر دارند و مردم دریابار از حدود چین و جاوه و بنگاله و سیلان و ... جزایر دیوه محل تا دیار بلیبار^۳ و حبش [حبشه] و زنگبار و بندرهای بیجانگر و گلبرگه و گجرات و کتبات^۴ (کتبایت) و سواحل بَرّ عرب تا عدن و جدّه و ینبوع^۵ نفایس و ظرایف که ماه و آفتاب و فیض سحاب آن را آب و تاب داده و بر روی دریا توان آورد به آن بلده آرند و مسافران عالم از هر جا آیند و هرچه آرند در برابر هر چه خواهند بی زیادت جست و جوی در آن شهر یابند. هم نقد دهند و هم معاوضه کنند و دیوانیان از همه چیز غیر از نقود زر و نقره عَشْر ستانند و اصحاب ادیان مختلفه بل کفار در آن شهر بسیارند و بیرون از عدل با هیچ آفریده معامله‌ای ندارند و به این سبب آن بلده را دارالامان گویند» (سمرقندی، مطلع سعدین و مجمع بحرین، جلد ۳، ص ۵۱۳-۵۱۴).

۱- متن بالا بیانگر چه اطلاعاتی دربارهٔ وضعیت تجارت خارجی ایران و شرکای بین‌المللی آن در عصر تیموری است؟

۲- از متن بالا چه برداشتی می‌توان در خصوص شرایط بنادر و حمل و نقل دریایی ایران در دورهٔ تیموری کرد؟

۳- متن بالا دلالت بر آن دارد که تجار ایرانی در زمان تیموریان با چه کشور و سرزمین‌هایی روابط تجاری داشته‌اند؟ (۵ کشور یا سرزمین را نام ببرید).

۱- دشتی در مغرب کشور کنونی قزاقستان ۲- نام قدیمی بکن ۳- احتمالاً مالابار باشد که ناحیه‌ای در جنوب غربی هندوستان است.

۴- از بلاد معروف هند ۵- بندری در ساحل دریای سرخ در حجاز

۱) گستردگی تجارت را با شرکای تجاری مهم از اروپا و آفریقا بیان می‌داند

۲) پررونق بودن حمل و نقل از طریق کالا را می‌توان برداشت نمود

۳) شام، مصر، روم، چین، ترکستان

۱) کاهش جمعیت بدلیل مهاجرت های گسترده - تخریب زیرساخت های اقتصادی و فرهنگی از بین رفتن موقعیت اجتماعی مالکان، بازرگانان، عالمان و مردم عادی و همچنین جمعیت قابل توجهی از اقوام ترک و مغول وارد ایران شدند

۲) این گروه از عالمان سعی کردن تا جلوی خشنوت و رفتارهای خودسرانه آنان را بگیرند و اینکار را با آشنایی آنها با فرهنگ ایرانی و آداب کشاورزی انجام میدادند از معروف ترین عالمان میتوان به خواجه نصیرالدین طوسی و شمس الدین محمد جوینی اشاره کرد

۳) پس از استقرار حکومت ایلخانی و با تلاش دیوان سالاران و عالمان برای مهار رفتار غیر اجتماعی به تدریج شهر و شهرنشینی رونق پیدا کرد و همین روند با مسلمان شدن مغولها و اصلاحاتی که توسط ایلخان قازان برای بازسازی ویرانی انجام شد سرعت بیشتری گرفت و شهرک ها و شهرهای جدیدی همچون شهرک رشیدیه، شام(شنب) قازان و سلطانیه ایجاد شد

۴) با مسلمان شدن مغولها به تدریج عالمان دیوان سالاران و مشایخ صوفی اعتبار و نفوذ خود را پیدا کردند و تلاش کردند خودسری اشرافیت مغول را مهار کنند همچنین بازرگانان و اهل صنعت و هنر نیز مورد احترام قرار گرفتند

۵) وضعیت اقتصاد شهری و تجاری در عصر مغول و تیموری وضعیت به مراتب بهتری داشت کشور گشایی های چنگیز و تیمور موجب شد که سرزمین های وسیعی در قاره پهناور آسیا به لحاظ سیاسی یکپارچه و متحد شود و زمینه تجارت بین المللی افزایش یافت و باعث ارتباط جزایر ایرانی به هند و چین شده بود و بازاریان و صنعتگران زندگی بهتری نسبت به غیر شهریان داشتند

پرسش های نمونه

- ۱ موج اول حمله مغول به ایران چه پیامدهایی داشت؟
- ۲ مهم ترین رسالتی که دیوان سالاران و عالمان ایرانی در دوره نامسلمانی مغول ها به عهده گرفتند چه بود؟ توضیح دهید.
- ۳ فراز و فرود شهر و شهرنشینی را در دوره ایلخانان بررسی و تحلیل کنید.
- ۴ قشریندی اجتماعی ایران در عصر ایلخانی چه وضعیتی داشت؟
- ۵ وضعیت تجارت ایران در عصر ایلخانان و عوامل مؤثر بر آن را شرح دهید.

بیانگر این مطلب است که چنگیز از لحاظ دینی اعتقاد مشخصی نداشت اما با همین حال به پیروان سایر ادیان نیز احترام می‌گذاشت

فعالیت ۱

بررسی شواهد و مدارک

توصیف جوینی، مورخ عهد ایلخانان از اعتقادات دینی مغولان را بخوانید و اهمیت آن را در شناخت وضعیت دین و عقاید قوم مغول بیان کنید.

«[چنگیزخان مغول] متقلد^۱ هیچ دین و تابع هیچ ملت^۲ نبود، از تعصب و رجحان ملتی و تفضیل بعضی بر بعضی مجتنب^۳ بودست؛ بلکه علما و زهاد هر طایفه را اکرام و اعزاز و تبجیل^۴ می‌کردست و در حضرت حق تعالی آن را وسیلتی می‌دانسته.

۴- بزرگداشت، تجلیل

۳- دوری کردن

۲- مذهب، آئین

۱- پیرو

و چنان که مسلمانان را به نظر توقیر^۱ می‌نگریسته، ترسایان^۲ و بت‌پرستان را نیز عزیز می‌دانسته. و اولاد و احفاد او هر چند کس بر موجب هوی از مذاهب اختیار کردند: بعضی تقلید اسلام کرده و بعضی ملت نصاری گرفته و طایفه‌ای عبادت اصنام^۳ گزیده و قومی همان قاعده قدیم آبا و اجداد را ملتزم گشته و به هیچ طرف مایل نشده؛ اما این نوع کمتر ماندست. و با تقلد مذاهب، بیشتر از اظهار تعصب دور باشند و از آنچه یاسای چنگیزخان است همه طوائف را یکی شناسند و بر یکدیگر فرق نهند و عدول نجویند» (جوینی، تاریخ جهانگشا، ج ۱، ص ۱۸-۱۹).

از بین رفتن حاکمیت های ضد شیعه و در راس آن خلافت عباسیان - هدم تعصب مذهبی مغولان و تیموریان -
هدم حمایت حاکمیت و دولت ها از هیچ یک از فرقه های دینی و مذهبی

فعالیت ۲

استنباط تاریخی

با راهنمایی دبیر و همفکری، چند دلیل برای اتحاد و یگانگی پیروان مذاهب و فرق اسلامی و زندگی مسالمت آمیز آنان در عصر ایلخانان و تیموریان ذکر کنید.

فعالیت ۳

بررسی شواهد و مدارک

با بررسی تصویر بناهای تاریخی این درس و تصاویر دیگری که دبیر به نمایش می‌گذارد، برای هر یک از ویژگی‌های معماری عصر ایلخانی و تیموری، چند نمونه یا مثال بنویسید.

ارگ علیشاه، گنبد سلطانیه - مسجد گوهرشاد - رصدخانه مراغه -	بناهای عظیم
گنبد خفاری در مراغه - سردر ستاره‌های مسجد یزد -	گنبدها و ستاره‌های بلند
محراب مسجد جامع اصفهان	نزمین یا کج‌بری
مسجد کبود - مسجد گوهرشاد	نزمین با آجر و کاشی

۱) اقدام مغول به اقتضای زندگی در صحرا نسبت به مسائل دینی چندان تعصبی نداشتند و با پیروان دین های دیگر با ملایمت برخورد میکردند این مدارای اعتقادی هر چند از روی آگاهی نبود و بخاط سبک زندگیشان بود اما در پذیرش دین های مختلف از سوی فرمانروایان و بزرگان مغول تاثیر بسزایی داشت و همین تسامح باعث شد پیروان دین های گوناگون در میان آنها به تبلیغ پردازند

۲) به اعتقاد برخی از مورخان هجوم ویرانگر و وحشت انگیز مغول به ایران و نگرانی و ناامیدی که در جامعه ایجاد کرد نقش موثری در آوردن مردم به تصوف و رفتن به درون خانقاه ها داشت

۳) علاوه بر سلاطین و شاهزادگان تیموری که به هنر و هنرمندان توجه زیادی داشتند برخی از وزیران از جمله امیر هلیشیر نوایی ، شاعر و وزیر سلطان حسین میرزا بایقرا نیز پشتیبان و مشوق جدی هنرمندان بود و همچنین شهر هرات بدلیل داشتن کتابخانه های بزرگ به یکی از کانون های علمی و فرهنگی جهان اسلام بدل شده بود

۵) کتابخانه ها - سردر مناره های مسجد جامع یزد - محراب مسجد جامع اصفهان - شنب هازان - آرامگاه شیخ زینالدین تایبادی

پرسش های نمونه

- ۱ تسامح و تساهل دینی مغول ها چه تأثیری بر اسلام پذیری آنها داشت؟
- ۲ علل رشد تصوف را در دوران مغولان و تیموریان شرح دهید.
- ۳ زمینه های رشد هنر را در عصر تیموری بیان کنید.
- ۴ چرا تاریخ نگاری به زبان فارسی در عهد ایلخانان رشد کرد؟
- ۵ منابع غیرفوستاری که در این درس به آنها استناد شده است را فهرست کنید.

فعالیت ۲

بررسی سواهد و مدارک

متن های زیر را بخوانید و به پرسش های مربوط به آنها پاسخ دهید.

متن ۱: «سواره نظام ایران با اینکه پراکنده بودند و به خوبی رهبری نمی شدند، افواج مقدم بنی چری ها را در هم شکستند و آن پیاده نظام نامور را در هم ریختند. چنان که گفתי صاعقه بر پیکر آن لشکر گران و نیرومند فرود آمده است... سلطان (سلیم) که نگران خونریزی و کشتار بود، عقب نشینی آغاز کرد، و خواست از معرکه برتابد و بگریزد؛ اما سنان پاشا... فرمان داد که توپ ها را بیاورند و به سوی... ایرانیان آتش بکشایند. اسب های ایرانیان چون بانگ تندر آسای آن ادوات و آلات دوزخی را شنیدند، رم کردند و هر یک به سمتی از دشت گریختند و از فرط ترس و وحشت به عنان کشیدن... سواران اعتنا نکردند... برآستی گفته اند اگر توپخانه دشمن در میان نبود... نیروی عثمانی هر چه بود تار و مار می شد و سپاهیان عثمانی از دم شمشیر ایرانیان می گذشتند...» (کاترینوزنو، سفرنامه و نیزیان، ص ۲۷۷).

متن ۲: «چون نیران^۱ محاربه... به اشتعال درآمد از صباح تا به نزدیک زوال... اکثر عزیزان... خرمن حیاتشان از آتش غیرت بسوخت. حضرت شاه دین پناه... توکل بر کرم کردگار کرده با جمعی از قورچیان^۲ دلاور، که از تیر و شمشیر و از پلنگ و شیر، روی بر نمی تافتند بر مخالفان حمله برد» (خورشاه بن قباد حسینی، تاریخ ایلچی نظام شاه، ص ۶۷).

۱. متن اول، چه کسی را پیروز اولیه کارزار چالدران می داند و علت تفوق عثمانی ها را در نهایت چگونه بررسی می کند؟
۲. میان متن اول و دوم چه وجه مشترکی وجود دارد؟

۱. آتش ۲. سواره نظام

در ابتدا صفویان را پیروز میدانند و علت تفوق عثمانی ها را استفاده از توپ میدانند که باعث رم اسبان صفوی ها شد

۲) مطلب مشترک آسیب خوردن سپاه صفوی از سلاح های آتشین عثمانی میباشد

فکر کنیم و پاسخ دهیم

به نظر شما سپاه حرفه‌ای و دائمی که شاه عباس اول تشکیل داد، نسبت به سپاه قزلباش چه مزایا و چه معایبی داشت؟

وابسته بودن به دولت متمرکز- منظم بودن- دارای ادوات و سلاحهای پیشرفته

معایب: هرق ایلیاتی نداشتند- پس از شاه بدلیل نبود شخص مدیر کارایی خود را از دست داد

۱) شاه طهماسب (خودسری و نافرمانی سران ایلات قزلباش، هجوم ازبکان از شرق مرزهای ایران، هجوم عثمانی ها از غرب مرزهای ایران
شاه عباس (سران قزلباش به جان هم افتاده و شاه را بازچه اهداف و اعراض طایفه و ایل خود قرار داده بودند).

۲) شاه عباس ابتدا برای نجات کشور اصلاحات زیادی انجام داد که عبارت است از ۱) ایجاد ثبات سیاسی و برقراری نظم و امنیت در داخل کشور ۲) نوسازی تشکیلات و تجهیزات سپاه ۳) توسعه اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی ۴) دفع حملات دشمنان خارجی و بیگانه
اما مشکل شاه عباس بدبینی و بی اعتمادی به اعضای خانواده بود که باعث شد بسیاری از شاهزادگان را کور کند و زندانی کند و همینکار باعث شد تا بعد از او حاکم باکفایت نداشته باشد

۳) در آن زمان که حکومت صفوی حاکم ایران بود حکومت عثمانی نیز در حال پیشرفت و اوج گرفتن بود و خودشان را خلیفه تمام مسلمین میدانستند و تسلط جهان اسلام را میخواستند و اروپا را نیز فتح کرده بودند به همین دلیل حکومت صفوی را مانع توسعه طلبی خود میدیدند و چندین بار به ایران نیز حمله کردند اما نتوانستند پیشرفت زیادی داشته باشند پس به ناچار عهدنامه صلحی نوشتند

۴) دو عامل نقش مهمی داشت الف-تهاجم عثمانی ها به اروپا باعث شده بود تا اروپایی ها با رقیبان عثمانی ها رابطه دوستانه برقرار کنند و علیه عثمانی ها متحد شوند ب-دومین دلیل در گسترش روابط ایران و اروپا انگیزه و اهداف اقتصادی در زمان شروع حکومت صفوی اروپاییان به تازگی راه دریایی جدیدی به ایران و هند و کشورهای آسیایی پیدا کردند که به توسعه روابط دو کشور کمک میکرد

۵) منابع دست اول: تاریخ ایلچی نظام شاه رستم التواریخ (آصف)
سفرنامه: سفرنامه ونیزبان، سفرنامه شاردن

پرسش های نهونه

- ۱ مهم ترین مسائل و مشکلات، نخستین سال های پادشاهی تهماسب و عباس اول را مقایسه کنید.
- ۲ روش کشورداری شاه عباس اول را چگونه ارزیابی می کنید؟
- ۳ دلایل و نتایج دشمنی و ستیز حکومت عثمانی با دولت صفوی را بررسی و تحلیل نمایید.
- ۴ روابط ایران و غرب در عصر صفوی بر چه محورهایی استوار بود؟
- ۵ شواهد و مدارک استفاده شده در این درس را نام برده و در مورد اهمیت آنها توضیح دهید.

فعالیت ۱

بررسی شواهد و مدارک

متن ۱- «ایرانیان دارای فکر و اندیشه، سرعت فهم و ادراک، ظرافت و نیروی تمیز و حسن قضاوت و حزم و احتیاط می‌باشند... من تصور نمی‌کنم که در اروپای ما کشوری پیدا شود که در آنجا علوم بیشتر از ایران مورد تجلیل و تکریم و پژوهش و کاوش قرار گیرند» (شاردن، سفرنامه، ج ۹، ص ۱۴-۱۶).

متن ۲- «از نظر شکوه و جلال و طرز ساختمان، مدارس ایرانی سخت بر مدارس عالیه ما برتری دارند، اما مشکلات مدارس و طرز تعلیم و تعلم این مدارس را با اوضاع و احوال حاکم بر مدارس ما نمی‌توان قیاس کرد» (کمپفر، سفرنامه، ص ۱۳۹).

متن ۳- «حقوق مدرس کاملاً مکفی است و سالانه پرداخت می‌شود. در مدرسی که از طرف شاه وقف شده است حقوق مدرس به یک‌صد تومان بالغ می‌شود. در سایر مدارس این حقوق کمتر و غالباً در حدود پنجاه تومان است. ولی باید دانست که این حقوق درست در روز مقرر و بدون کم و کاست تأدیه می‌شود. کاش در آلمان نیز به استادان، این فروزندگان چراغ دانش چنین موهبتی ارزانی می‌شد» (همان، ص ۱۴۱).

۱- به نظر شما دیدگاه شاردن از چه جهتی دارای اهمیت است؟

۲- در متن دوم نویسنده به چه جنبه‌ای از مدارس عصر صفوی تأکید می‌کند؟ از نظر شما چه تفاوتی بین مدارس ایران و آلمان با توجه به این متن وجود داشت؟

۳- برداشت شما از متن سوم چیست؟ در کلاس بحث و استدلال کنید.

۱) در مقام مقایسه ایران از نظر مباحث علمی جلوتر از اروپا میدانند

۲) از نظر او نحوه آموزش آلمان بهتر بوده اما از نظر ساختمان مدارس ایران شکوه و جلال بیشتری از آلمان داشتند

۳) اولاً پرداخت حقوق مکفی به مدرسان که اهمیت و جایگاه تعلیم و تربیت را نشان میدهد و ثانیاً به موقع پرداخت شدن حقوق و همچنین اینکه مدرسان شاهی درآمد بیشتری داشتند

فعالیت ۲

بررسی شواهد و مدارک

«همه ایرانی‌ها اهمیت زیادی برای علوم و کسانی که این علوم را می‌دانند... قائلند. برای فراگرفتن علوم مختلف در گوشه و کنار ایران دانشگاه‌هایی وجود دارد که آنها را «مدرسه» می‌گویند... در رأس هر یک از آنها «صدر» قرار دارد... علمی که در این مدارس تدریس می‌شود عبارت‌اند از حساب، هندسه، خطابه، شعر، فیزیک، فلسفه، نجوم، حقوق و پزشکی. آنها کتب فلسفی ارسطو را به زبان عربی برگردانده و در مدارس خود تدریس می‌کنند» (التاریوس، آدام، سفرنامه، ص ۶۷۹-۶۸۰).

— به نظر شما مواد درسی در مدارس عصر صفوی از چه اهمیتی برخوردار بودند؟

ظاهراً اکثر علوم در مدارس زمان صفویه تدریس می‌شدند است (علوم ریاضی، علوم تجربی و علوم انسانی)

فعالیت ۳

بررسی شواهد و مدارک

متن ۱- «... حضرت اعلی شاهی [شاه عباس اول] ... جهت انبساط ضمیر، اکثر اوقات در میدان نقش جهان با مخصوصان و مفریان به نشاط چوگان بازی و قبیق اندازی^۱، آتش بازی‌ها که استادان آتش ... ترتیب می‌دادند مشغول می‌فرمود... تماشاجی اطراف و جوانب میدان را فرا گرفته، نظاره‌گران انجمن بودند» (اسکندر بیک ترکمان، عالم آرای عباسی، ج ۲، ص ۱۳۸۲).

متن ۲- «... در این سال [۱۰۲۳ ق]، ایلچیان [سفیران، فرستادگان] و چند نفر از پادریان [کشیشان و مبلغان مسیحی] فرنگ که عبارت از دانشمندان و رهبانان نصاری است از جانب پادشاه اسپانیه که بزرگ‌ترین پادشاه فرنگستان است به پایه سریر اعلی آمده در نقش جهان اصفهان به سعادت بساط پوش شاه جهان سرافراز شدند» (همان، ص ۱۴۲۲).

— در متن‌های بالا به چه کارکردهای میدان نقش جهان اشاره شده است؟

۱- قبیق چوب بلندی بود که بر روی آن جام زرین و یا ظرفی از سکه قرار می‌دادند و در محلی در میدان کاشته می‌شد. عده‌ای سوار بر اسب با کمان یا فاصلهای معین، در حالی که در ناخت بودند به جام زرین یا ظرف پر از سکه تیر می‌انداختند. هر کس که می‌توانست آن را پایین بیاورد برنده آن سکه‌ها و یا جام زرین می‌شد. این بازی از هیجان بالایی برخوردار بود و نوعی فعالیت نظامی نیز محسوب می‌شد.

کارکرد ورزشی: چوگان بازی، قبیق بازی

کارکرد سیاسی: پذیرفتن سفرا ممالک دیگر در میدان نقش جهان

کارکرد تفریحی: مانند آتش بازی

فعالیت ۴

بررسی شواهد و مدارک

متن زیر را بخوانید و به پرسش‌های مربوط به آن پاسخ دهید.

«بادآوری می‌کنیم که سه چیز را در این شهر (کاشان) بهتر از ایتالیا تهیه می‌کنند، یا به هر حال به خوبی آن در ایتالیا ندیده‌ام. یکی از آنها شمال است که از پارچه پهن و بلندی بافته شده و مردان آن را تاب می‌دهند و به دور کمر می‌بندند. این پارچه راه راه است و احياناً در تار و پود آن طلا به کار رفته و دارای شرابه‌های زیبایی است... شیء دوم پارچه‌ای است به نام میلک که دارای دو رو است و رنگی مخصوص دارد و اشعار ایرانی و نقش زن و مرد در روی آن بافته شده است و واقعاً زیباتر از آن نمی‌توان مجسم کرد. سومین شیء پارچه زریفت... و تفاوتش با پارچه قبلی این است که میلک فقط از ابریشم درست شده، در حالی که در تار و پود این پارچه طلا یا نقره و گاهی هر دو بکار رفته است. این پارچه‌ها در ایران منحصراً از طرف زنان مصرف می‌شود، زیرا لباس مردان فقط از قماش نخی است. این لباس را شاه فعلی ایران (شاه عباس اول) مرسوم کرده و به نظر من علت این است که می‌خواهد ابریشم در مملکت زیاد مصرف نشود و این متاع که پول فراوان عاید خزانه می‌کند، تا حد امکان بیشتر صادر شود» (دلاواله، سفرنامه، ص ۱۱۵-۱۱۶).

۱- با توجه به متن، وضعیت پارچه بافی ایران در عصر صفوی را چگونه ارزیابی می‌کنید؟

۲- سعدی در گلستان می‌گوید که دیبای روم، صاحب شهرتی بود و به شرف صادر می‌شد. به نظر شما، از زمان سعدی در قرن هفتم تا زمان تألیف سفرنامه جهانگرد ایتالیایی در دوره شاه عباس (قرن یازدهم قمری) چه تحولی در پارچه بافی ایران قابل مشاهده است؟

۱- رشته‌ها و منگوله‌هایی که از کناره و حاشیه بافته‌ها آویخته می‌شود.

در واقع این دوران را باید دوران طلایی پارچه بافی ایران به حساب آورد و همین هم از زبان نویسنده استنباط می‌شود

۲) با توجه به گفته دلاواله سه چیز در شهر کاشان بهتر از ایتالیا تهیه می‌شود یا به خوبی آن در ایتالیا ندیده است که یکی از آنها پارچه بافی است

پرسش‌های نمونه

- ۱) زمینه‌های اعتلای فرهنگ و هنر عصر صفوی را ارزیابی کنید.
- ۲) به طور کلی با توجه به شواهد و مدارک ارائه شده، وضعیت مدارس عصر صفوی را چگونه ارزیابی می‌کنید؟
- ۳) هنر نگارگری عصر صفوی از چه موقعیتی برخوردار بود؟
- ۴) وضعیت متسوجات و پارچه بافی ایرانی در عصر صفوی را شرح دهید.
- ۵) در تهیه و تدوین این درس از چه منابعی بهره برده شده است؟ فهرست کنید.

الف) ایجاد وحدت سیاسی، یکپارچگی جغرافیایی و انسجام شرایط مناسبی برای رشد فرهنگ ایجاد کرده بود ب) استقرار شیعه ۱۲ امامی و رسمیت یافتن آن باعث اعتلای فرهنگ شد ج) پادشاهان و دیگر مقامات کشوری در این دوره علاقه به هنر و معماری داشتند و آنها را مورد تشویق قرار میدادند د) رواج یافتن سنت حسنه وقف در این دوران توسط ثروتمندان و شاهان که بخشی از آن در امور آموزش و هنر و فرهنگ استفاده میگشت

۲) مدرسه در آن زمان برای آموزش معارف دینی و علوم دیگر بود و از طرف ثروتمندان و گروههای دیگر مردم ساخته میشدند ثروتمند بخش از ثروت خود را وقف ساخت مدارس کردند از جمله این مدارس مدارس چهارباغ و مدرسه شیخ لطف ... به معلمان مدرس میگفتند و آنها دستگیری داشتند که خلیفه (مبصر) یا معید میگفتند

۳) شاه اسماعیل با فتح هرات کمال الدین بهزاد یکی از نوابغ هنر نقاشی و مینیاتور دربار تیموری را با خود به تبریز برد و به ریاست کتابخانه تبریز گذاشت بهزاد و شاگردانش با خلق آثاری ماندگار و ترکیب مکتب هرات با عناصر جدید مکتب جدیدی به نام مکتب تبریز پایه گذاری کردند و همچنین در دوران شاه طهماسب هنرمندان قزوین نیز آثار برجسته ای پدید آوردند و خود شاه نیز از نقاشان چیره دست بود

۴) برخی محققان دوره صفویه را عصر طلایی پارچه بافی مینامند در این دوره پارچه های متنوع و گوناگونی مثل ابریشم مخمل، ترمه و قلمکار در کارگاههای کاشان، اصفهان، هرات، مشهد بزد و کرمان و... یافته میشد

۵) سفرنامه: سفرنامه اولتاریوس، سفرنامه شاردن، سفرنامه کمپفر، پیترو دلاواله -- منابع فارسی: عالم آرای عباسی: اسکندر بیگ ترکمان -- منابع غیر نوشتاری: اماکن تاریخی مانند مدرسه چهارباغ اصفهان و میدان نقش جهان - پل خواجو....

فعالیت ۲

با بررسی نقشه فوق بگویید بر هر یک از کشورها با مناطق زیر کدام یک از دسته‌های زیرمن تسلط یافتند؟

فرانسه :	انگلستان :	آلمان :	ایتالیا :	اسپانیا :
بورگونیها	انگلو ساکسونها		واندال ها	واندال ها

شامل فرانسه بخشی از ایتالیا، سوئیس، هلند چک و اسلواکی و اتریش

فعالیت ۳

از طریق مقایسه نقشه قلمرو شارلمانی با نقشه سیاسی کنونی قاره اروپا، بگویید قلمرو شارلمانی شامل کدام یک از کشورهای امروزی اروپا می‌شده است؟

۱) پیامد سیاسی: روم غربی بعد از فروپاشی به چند سرزمین جدا از هم تبدیل شد که ژرمنها بر آن حکومت میکردند پیامد اقتصادی و اجتماعی باعث شد تا شهرنشینی کاهش پیدا کند و وزندگی روستایی گسترش یابد بیشتر شهرهایی که بر پایه تجارت شکل گرفته بودند از بین رفتند و بازرگانان شغل خود را رها کردند و به مکان امن رفتند

۲) پس از انقراض امپراتوری شارلمانی در اوایل قرن ۹ هرج و مرج اروپا را فرا گرفت و حملات طوایف غیرتمند از شرق و شمال موجب گسترش ناامنی شد پادشاهان به دلیل عدم توانایی در تامین هزینه ارتش قادر به حفظ امنیت نبودند به همین دلیل پادشاهان و اربابان تصمیم گرفتند تا قسمت هایی از املاک خود را در برابر خدمات نظامی و غیر نظامی به زبردستان و اشراف درجه ۲ بدهند و اشراف درجه ۲ هم نیز این کار را برای زبردستان خود میکردند به همین دلیل طبقه ای به نام فئودالان بوجود آمد و تقریباً کلیه حقوق مانند یک شاه را نیز دریافت میکردند

۳) به دنبال هجوم گسترده و مهاجرت طوایف ژرمنی به سرزمین های اروپای غربی و رکود و تعطیلی فعالیت تجاری باعث ایجاد مشکلات اقتصادی و اجتماعی متعددی شد که باعث بیکاری فقر و کمبود غذا گردید از این رو فئودالان و پادشاهان مردم را تشویق میکردند که برای شرکت در جنگ های مذهبی راهی سرزمین های دوردست شوند

۴) در قرون وسطا هیچ نهادی به اندازه کلیسا نیرومند نبود تمام کسانی که در خانواده مسیحی متولد میشدند به این نهاد قدرتمند تعلق داشتند در سده های میانی کلیسایان هدایت جریان فکر و فرهنگ را در دست گرفتند و کلام و فلسفه و اخلاق و ادبیات و هنر را مطابق میل خود تعلیم میدادند کلیسا دارای املاک بسیاری در سرتاسر اروپا به خصوص ایتالیا بود

۵) در نیمه دوم قرون وسطا به ویژه بعد از جنگ های صلیبی به سبب رونق شهرهای اروپایی و افزایش ثروت و رشد جمعیت شهری نیاز به علم و آموزش بیشتر شد. پادشاهان فئودال ها و کلیساها نیازمند افراد با سواد بودند

پرسش های نمونه

۱) مهم ترین پیامدهای سیاسی، اجتماعی و اقتصادی یورش ژرمن ها به امپراتوری روم غربی چه بود؟

۲) چه عواملی موجب گسترش نظام فئودالی (زمین داری) در اروپای غربی شد؟

۳) تأثیر مشکلات اقتصادی و اجتماعی سرزمین های اروپایی را بر بروز جنگ های صلیبی توضیح دهید.

۴) موقعیت کلیسا را در قرون وسطا به اختصار شرح دهید.

۵) عوامل مؤثر بر رونق و رشد علم و آموزش در نیمه دوم قرون وسطا را بیان کنید.

اولا با استفاده از آثاری که مسلمانان ترجمه کرده بودند و ثانيا در ارتباط که با مسیحیان داشتند و آگاهی از مطالب ارزشمند کتب ارسطو، افلاطون و سایر علمای یونانی اهمیت آن را به مسیحیان منتقل کرد.

۲) این سبنا یکی از بزرگترین دانشمندان و فیلسوفان ایران و جهان اسلام میباشد که آثار فراوانی در زمینه های گوناگون علمی، فلسفی، پزشکی و... دارد بسیاری از این آثار تا مدت های مدیدی در دانشگاه های اروپایی به عنوان مرجع علمی مورد استفاده قرار میگرفت و آثار این دانشمند بزرگ تاثیر بسیار زیادی بر افکار دانشمندان اروپایی گذاشت.

فعالیت ۱

بررسی شواهد و مدارک

متن های زیر را بخوانید به پرسش های مربوط به آن پاسخ دهید.

متن ۱: «اروپا از طریق جهان اسلام موفق به احیای آثار ارسطو و سایر نویسندگان یونانی شد. ترجمه آثار یونانی به زبان عربی را باید یکی از وجوه درخشان تمدن اسلامی نامید. در سده دوازدهم همین آثار از زبان عربی به لاتین ترجمه شد و در دسترس غرب قرار گرفت. آثار علمی مسلمانان در سده های نهم و دهم میلادی موجب شد تا جهان اسلام از دنیای غرب بسیار پیش افتد و در سده های دوازدهم و سیزدهم میلادی آثار علمی مسلمانان در زمینه فیزیک و ریاضیات و طب از زبان عربی به لاتین ترجمه شد و در اختیار علمای غربی قرار گرفت» (فویگل، تمدن مغرب زمین، ج ۱ ص ۴۵۹).

متن ۲: «مدتها پیش از آنکه نام ارسطو و افلاطون به گوش مسیحیان غربی برسد، مسلمانان در خاورمیانه ارزش یافته های علمی یونان کلاسیک را تشخیص دادند و در حفظ و گسترش آن کوشیدند. علمای اسلام عظمت فکری ارسطو را به اتباع مسیحی خود در اسپانیا منتقل کردند و به نوبه خود آن را در سده های دوازدهم و سیزدهم به سایر مسیحیان ساکن اروپا انتقال دادند. این سبنا، ایرانی مسلمان، از برجسته ترین نمونه فیلسوفان اسلامی و از عالمان دانشمندی است که برای حفظ دانش کلاسیک، در عصری مجدانه اهتمام کرد که مسیحیان غربی از درک و فهم آن عاجز بودند. غرب به واسطه این سبنا توانست تفکر یونانیان را در زمینه دنیای مادی و غیرمادی کشف کند و آنها را با تعلیمات علمای قرون وسطای مسیحی پیوند دهد. در سده دوازدهم بخشی از کتاب شفا و قدری بعد هم تمام کتاب قانون در طب به زبان لاتین ترجمه شد. کتاب قانون چند صد سال در غرب مرجع و متون درسی طب بود» (آدلر، تمدن های عالم، ج ۱، ص ۲۲۵-۲۳۷).

۱- یکی از مهم ترین اقدامات دانشمندان دوره رنسانس احیای آثار یونان باستان به عنوان سرچشمه خرد و اندیشه بود. با توجه به متن های ۱ و ۲، توضیح دهید که اروپاییان چگونه به این هدف دست یافتند؟

۲- با توجه به متن دوم تأثیر آثار و اندیشه های این سبنا را در فرهنگ و تمدن غرب چگونه ارزیابی می کنید؟

فکر کنیم و پاسخ دهیم

به نظر شما چرا هنرمندان عصر رنسانس انسان را در کانون توجه خود قرار دادند؟

به دلیل گسترش افکار و آرای اومانیستی در این دوره

بررسی شواهد و مدارک

متن‌های زیر را بخوانید و با هم فکری به پرسش‌های مربوط به آنها پاسخ دهید.

متن ۱: یکی از پیشگامان تعلیم و تربیت در عصر رنسانس به نام ویتورینو دافلتره^۱ می‌گفت: «همه وظیفه ندارند در فلسفه و طب و با حقوق افضل شوند و طبیعت به همه یکسان نظر نکرده؛ اما برای همه مقدر شده تا در جامعه زندگی کنند و از فضیلت پیروی نمایند» (فوگل، تمدن مغرب‌زمین، ج ۱، ص ۵۴۸-۵۴۹).

متن ۲: مواد و موضوع‌های درسی که در دوره رنسانس به دانش‌آموزان آموزش داده می‌شد به «هنرهای ذوقی» موسوم بود که شامل تاریخ، فلسفه اخلاق، بلاغت و فصاحت، ادبیات، شعر، ریاضی، نجوم و موسیقی می‌شد. آموزش زبان یونانی و لاتین، تربیت بدنی و تعلیم دیانت مسیح ﷺ هم از برنامه‌های مدارس بود. ویتورینو درباره موضوع‌های درسی گفته است: «در زمره این مطالعات من مکان اول را به تاریخ می‌دهم، چون هم جذاب است و هم مفید؛ و این کیفیات هم مورد نظر دانشمندان است و هم خواسته سیاستمداران؛ فلسفه اخلاق بعد از تاریخ اهمیت دارد که در واقع به معنای خاص هنر ذوقی است و مقصود از آن راهنمایی انسان به سرآزادی است. پس تاریخ به ما مثال‌های روشن از مفاهیمی می‌دهد که فلسفه تلقین می‌کند. فلسفه می‌گوید انسان چه کار کند؛ تاریخ می‌گوید انسان در گذشته چه گفته و چه کرده و از آنها برای امروز چه عبرت‌های عملی به دست می‌آوریم» (همان، ص ۵۴۸).

۱- از متن اول چه برداشتی می‌توان درباره اهداف تعلیم و تربیت در عصر رنسانس کرد؟

۲- متن دوم بیانگر چه تحولی در نظام تعلیم و تربیت عصر رنسانس نسبت به قرون وسطا است؟

۳- درس تاریخ در برنامه تعلیم و تربیت دوره رنسانس چه جایگاه و اهمیتی داشته است؟

۱- Vittorino da Faltre

بر اساس این نظریه هدف آموزش و پرورش و تربیت دانشمندان برجسته بود بلکه میخواستند شهروندانی را تربیت کنند که نقش سودمندی در جامعه ایفا کنند و در حیات شهری فعال باشند

۲) در این دوره برای تعالی و رشد جسمی و روحی انسان ارزش بسیاری قائل بودند و استاگرایان بر اصل آموزش انسان به منظور رشد استعداد و شکوفایی آن اسرار میپوزیدند

۳) از جایگاه و اهمیت بالایی برخوردار بود زیرا این درس را هم جذاب و آموزنده میدانست

فعالیت ۳

بررسی شواهد و مدارک

متن زیر را بخوانید و با همفکری به پرسش‌های مربوط به آن پاسخ دهید.

بارتولومه دلاس کاساس (۱۴۷۴-۱۵۶۷ م) کنشیش، در جوانی از فاتحان و برده‌داران اسپانیایی بود. او چندی بعد از رفتار خود پشیمان و به افشای رفتار ظالمانه هموطنانش پرداخت. «مسیحیان با اسب‌ها، شمشیرها و نیزه‌ها رفتار عجیب و بیرحمی‌های هولناکی با مردم داشتند. بیروان مسیحیان در داخل سرزمین رخنه نمودند و از جان هیچ کودک و پیری نگذشتند، به زنان حامله هم رحم نکردند، گویی می‌خواستند گله‌ای بزه را در آغل‌های خود قصابی کنند، هر جا سرخ‌پوستی می‌یافتند او را می‌دریدند» (فیلیپ جی. آدلر، ص ۳۹۴).

۱- شما منشأ و علت این رفتارهای غیرانسانی را چگونه ارزیابی می‌کنید؟

۲- آیا این رفتارها با تعالیم حضرت مسیح ﷺ مطابقت داشت؟

این رفتار ناشی از خوی نخوت و برتری جویی آنان بود

۲) خیر در هیچ یک از ادیان الهی رفتار خشونت آمیز توصیه نشده است و مسیحیت هم مهربانی را توصیه می‌کند

۱) تحریف شدیدی در آیین مسیحیت توسط برخی علمای آن دین را نشان میدهد که دین را وسیله ای قرار داده بودند تا از آن بتوانند کسب درآمد کنند و مردم فقیر و ناگاه را سرکپسه نمایند

۲) بله زیرا لوتر مسئله آموزش گناهان در برابر پول را به شدت مورد نقد قرار داد و بیان داشت خداوند پدری مهربان است که به رایگان گناهان را میآمرزد و دریافت پول سوئی استفاده از دین است

فعالیت ۴

بررسی شواهد و مدارک

- در اینجا بندهای ۵-۲۱-۵۰-۸۸ از رساله ۹۵ بندی لوتر آمده است. آنها را بخوانید و به پرسش های زیر پاسخ دهید.
- ۵- پاپ نه قدرت و نه اراده آن را دارد که مجازاتی را عفو کند، مگر مجازات هایی که خودش با صواب دید خود یا برحسب قانون کلیسای بر مردم تحمیل کرده است.
- ۲۱- وقتی واعظان آمرزش فروش می گویند، آدم به دلیل آمرزش پایی از گناهان خود آمرزیده می شود و روح او نجات می یابد، خطا می گویند.
- ۵۰- مسیحیان بدانند آن کس که حاجتمندی را ببیند و از کنار او [بی اعتنا] بگذرد و بعداً به خاطر بخشش خود [به پاپ] پول بدهد، آمرزش پاپ را به دست نمی آورد، بلکه غضب خدا را به خود متوجه می کند.
- ۸۸- چرا پاپ که از ثروتمندترین اغنیای بشر است، با پول خود تالار کلیسای سن پتر را نمی سازد و چرا به پول مؤمنان فقیر جسم دوخته است؟ (فولگل، تمدن مغرب زمین، ج ۲، ص ۵۸۳)
- ۱- برداشت شما از این بندها چیست؟ استدلال کنید.
- ۲- آیا اقدام پاپ و کلیسای کاتولیک در جهت رسم فروش گناهان به حیثیت و آبروی کلیسا و پاپ لطمه شدیدی وارد ساخت؟ چرا؟

- ۱) به چه دلایلی ایتالیا خاستگاه نهضت رنسانس محسوب می‌شود؟ دو مورد را شرح دهید.
- ۲) نقش مسلمانان را در نهضت علمی رنسانس مورد نقد و بررسی قرار دهید.
- ۳) پیامدهای سیاسی اکتشافات جغرافیایی را تجزیه و تحلیل کنید؟
- ۴) دلایل نهضت پروتستان و نتایج آن را بررسی کنید.

زیرا شهرهای اروپایی سرآمدشهرهای اروپا در تجارت بانکداری و صنعت بودند شهرهای بندری ونیز و جنوا تجارت دریایی در سرتاسر مدیترانه را در اختیار داشتند - درگیری پاپ و پادشاهان در اواخر قرون وسطا استقلال و آزادی عمل بیشتری برای دولت شهرهای ایتالیا بوجود آورد--سرزمین ایتالیا قلب امپراطوری روم باستان بود و آثار و بناهای عظیمی در آن بود که وجود هنرمندان و قشر فرهنگی سطح بالا در آن بودند

۲) دانشمندان اروپایی در قرون وسطا از طریق اندلس (اسپانیا مسلمان) و سیسیل با دستاوردهای فکری و فرهنگی جهان اسلام آشنا شدند- جنگ های صلیبی و گسترش روابط تجاری میان اروپا و شرق باعث افزایش آشنایی و آگاهی اروپاییان با ابعاد مختلف تمدن اسلامی شد همچنین ترجمه آثار فیلسوفان مسلمان بویژه ابن سینا و ابن رشد تاثیر بسزایی داشته است

۳) افزایش ذخیره فراوان طلا و نقره که از سرزمین های تازه کشف شده به اروپا رسیده بود موجب افزایش بیشتر قدرت پادشاهان اروپایی شد و توانستند ارتش های ملی و ناوگان دریایی خود را قوی تر کنند اما همین کشف سرزمین های جدید و گسترش قلمرو باعث تشدید رقابت و درگیری سیاسی و نظامی دولت های اروپایی شد

۴) این نهضت بجای اصلاحات دینی مارتین لوتر بوجود آمد اولین مسئله که ذهن او را درگیر کرده بود ارتباط ایمان با انجام کارهای نیک میباشد و او به این نتیجه رسیده بود آنچه باعث رستگاری انسان میشود ایمان است نه کارهای نیک که بر خلاف دیدگاه اغلب کلیساها بود و در واقع به نوعی جنگ با کلیسا را آغاز کرد و همچنین جزو مخالفان دریافت پول به منظور آموزش گناهان بود و خدا را پدري مهربان میدانست که به رایگان میبخشد همین نهضت وحدت مسیحیان را از بین برد و دو گروه کاتولیک و پروتستان بوجود آمدند